

Sayı : 7 - 8

1976 - 1977

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ

TARİH ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

EDEBİYAT FAKÜLTESİ MATBAASI
İSTANBUL — 1977

TEKE-ELİ VE TEKE-OĞULLARI

Şehabettin Tekindağ

Anadolu'nun güneyinde merkezi Antalya olan Teke-Eli, bir çok siyasî olaylara sahne olduğu gibi, bu bölgede kurulan ufak, fakat, enerjik bir Türkmen Beyliği de önemli roller oynamıştır. Bu bakımdan, biz, elde mevcut kaynakların verdikleri imkân nisbetinde, bu bölgenin tarihine katkıda bulunmak, yapılan bâzı yanlışlıkları düzeltmek istiyoruz.

I.

TEKE-ELİ

Anadolu'nun güneyinde Antalya, Finike, Kaş, Kalkanlı, Milli, Gömbe, Elmalı, İstanöz (Korkud-eli) ve Karahisar (Serik'in nahiyesi) ile sahilde Antalya ve Alanya arasındaki sahil bölgesi olup, muhtemelen XIV. yüzyılın ikinci yarısında, Sultânü's-sevâhil Emîr Mübârizü'd-Dîn Mehmed Bey zamanında Teke-eli olarak tanınmağa başlamıştır. Zirâ, Anadolu Selçukluları ve beylikleri tarihi ve tarihî coğrafyası ile ilgili kaynakların hiç birinde Teke adına ve bölge olarak Teke-eli ismine rastlanmaz. Bildiğimize göre, Teke (Tekkâ) ismini eserinde ilk defâ zikreden Teke-Karahisar'ını (Serik'in nahiyesi, Perge?) *Qarâşâr el-Tekkâ* şeklinde gösteren büyük münşî ve müverrih el-Kalkaşândî'dir¹. Bundan sonra Teke-eli ismine Timurlu müverrihi Şerefü'd-Dîn Ali Yazdî'nin *Zafer-nâme* adlı eserinde tesadüf ediyoruz².

XV. ve XVI. yüzyıllara âit Teke Livâsı tahrir ve tapu defterlerinde hududları dikkatle tesbit edilen bu bölgeye, XIII. yüzyıldan itibaren ekseriyetini Üç-Okların teşkil ettiği Türkmen toplulukları yerleştirilmiş idi. Hamâ meliki ve büyük müellif Ebu'l-Fidâ, 721 (1321) senesinde hacdan gelenle-

1 bk. *Şubhu'l-a'sâ*, yazılışı 814-1412, Mısır, 1915, V, 346; VIII, 17.

2 Bk. *The Zafarnamah by Maulana Sharafuddin Ali of Yazd*, Calcutta, 1888, II, 464.

rin beyanlarına istinaden, bu bölgede Hamid-oğulları Türkmenleri'nin bulunduğunu, Antalya ile Konya arasındaki dağların da bunların isimlerini (ve *beynehuma cibâl el-Terâkimîn Benî el-Ḥamîd*) taşıdıklarını zikreder³. Filvâki Yazıcı-oğlu Ali, 1424 de bâzı ilâvelerle tercüme ettiği İbn Bîbî'nin *Selçuknâme*'sinde 603 (1207) te Antalya'yı fetheden I. Gıyâsüddin Keyhusrev'in bu bölgeye İğdir yörüklerini (Türkmen) yerleştirip, onlara kışlak verdiğini kaydederse de⁴, tercüme ettiği metinde bu kayıt yoktur⁵. Esasen, XV. ve XVI. yüzyıllarda tanzim edilen Teke livâsı tahrir ve tapu defterlerinde, İğdir cemâati (oymağı—Yazıcı-oğlu : boyu), Teke-Karahisarı veya Kaş'a tâbi gösterilmekte olup⁶, diğer cemâatler (oymaklar) büyük bir yekûn tutmaktadırlar. Öte yandan, Antalya'nın batısında Kaş'a tâbi olup, bu cemâatin ismini taşıyan İğdir nahiyesi, 1650 de küçük bir «merhale» idi ve halkı yazın, XIII. ve XIV. yüzyıllarda olduğu gibi, hristiyanların korkusundan dağlara göçüyorlardı⁷. Öyle anlaşıyor ki, XIII. yüzyılın ilk yarısından itibaren, Üç-Okların ekseriyetini teşkil ettiği Türkmen zümrelerinden⁸ bir kısmı, XIV. ve XV. yüzyıllarda ise Üç-oklara tâbi bâzı boy ve oymaklar, zaman zaman, bulundukları yerlerden Teke-eli'ne gelip yerleşmişlerdir ki, Menteşe, Saruhan ve Karaman-oğulları'nın zayıflamaları veya dağılmaları üzerine bâzı Türkmen (yörük) zümreleri de bunlara katılmışlardır. Nitekim, tahrir ve tapu defterlerinde tasrih edildiğine göre, Teke-Karahisarı'nda İsalu, Menteşe, İğdir, Gögez, Bayındır, Kara-koyunlu, İmre-oğlu cemâatleri, Antalya kazalarında Saruhan-oğlu, Kızılca-Keçeli, Kaş'a tâbi Kaledos'ta Bozdoğan, Ozanlar ve Oğuzhanlı, Milli'de ise, Bayat cemâatleri yaşıyordu⁹ ki, bunlar sonradan, isimlerini, yaşadıkları bölgelere vereceklerdir. Nitekim, II. Bayezid devrine âit tapu defterinde, Elmalu nahiyesine bağlı Sökle, Kaş'a tâbi Kayı,

3 Bk. *Taḳvîmü'l-buldân*, nşr. Charles Schier, Dresten, 1846, s. 210.

4 Bk. *Tevârih-i Âl-i Selçuk*, nşr. M.Th. Houtsma, Leiden, 1902, III, 88, 322. Sayın ord. prof. İ. Hakkı Uzunçarşılı'nın İğdir yerine Teke aşiretini zikretmesi, maalesef, yanlıştır, bk. *Anadolu Beylikleri*, Ankara, 1969, s. 67.

5 nşr. M.Th. Houtsma, IV, 33 v.d. Ayr. bk. *El-Evâmirü'l-'Alâ'iyye fi'l-Umûri'l-'Alâ'iyye*, Tıpkıbasım, nşr. A.S. Erzi, Ankara, 1956, s. 95 v.d. Öyle anlaşıyor ki, müellifin zamanında, İğdirler, Teke-eli'nde kalabalık bir halde yaşıyorlardı.

6 Bk. *Teke livâsı defteri*, MAD, Başvekâlet Arşivi, nr. 253, s. 16; *Tapu Defteri*, nr. 14, s. 270 v.d.

7 Bk. Kâtib Çelebi, *Cihânnümâ*, İstanbul, 1145, s. 639.

8 Bk. BA, *Mâlîye* kısmı, nr. 32.

9 Bk. *Teke livâsı defteri*, nr. 253, s. 13, 16, 22, 26, 28 v.d., 59, 108, 116 v.d.; *Defter-i müsellemân-ı livâ-i Teke, Tapu defteri*, nr. 14, s. 398.

Bayındır ve İğdir nahiyeleri, eski cemâatlerin isimlerini taşımaktadır¹⁰. Aynı defterde Varsak yörükleri cemâatinin (*cemâat-i yörükân-ı Varsak*) Karaman'dan geldiklerine dâir şerh verilmiştir¹¹. Bu bakımdan, Fâtih ve II. Bayezid devirlerinde tanzim edilen Teke livâsı tahrir ve tapu defterlerinde kayıtlı nahiyelerle cemâatler arasında sağlam bir rabıta kurmak mümkündür.

Bu suretle sünnîlik te'sirlerinden oldukça uzak kalmış olup, eski Türk âdet ve an'anelerine sıkı sıkıya bağlı bu Türkmen zümreleri arasında bir çok tarikat erbâbının, önce Âhîlerin sonra da Bektaşîlerin, dinî faaliyetlerde bulunduklarını görüyoruz. Bilhâssa Âhîlerin, Teke-eli'nde çok erkenden zâviyeler kurdukları anlaşılmaktadır. Nitekim, Âhîler, Yunus Bey-oğlu Hızır Bey zamanında, Antalya'da, mükemmel bir teşkilât kurmuş olup, 1332 de bu şehri ziyâret eden Tancalı arap seyyahı İbn Battûta'yı da bir çok defâ zâviyelerine dâvet etmişlerdi¹². Muhtemelen Hızır Bey'den itibâren Teke-eli'ne hâkim olan beyler (Teke beyleri), bu bölgeye yayılmış bulunan bir çok zâviye ve tekkeye, msl. Antalya'da Kılıçcı Yusuf (Âhî Yusuf), Finike'de Abdal Musa¹³, Kalkanlı'da Âhî Devlethan, Gömbe'de Şeyh İshak, Kaş'ta Şeyh Orhan, İstanoz (Korkud-eli)'da Seydi Hızır, Has Balaban, Kaş'ta Şeyh Bey ve Teke-Karahisarı'nda Bâli (Bâli Baba) zâviye ve tekkelerine bâzı nahiye ve köyleri vakfedip ellerine nişân (biti, misâl) vermişlerdir¹⁴. Yıldırım Bayezid, 1390-1397 seneleri arasında Teke-eli'ni zaptedip, burayı önce oğlu İsa Çelebi'ye, sonra da ikinci oğlu Mustafa Çelebi'ye sancak olarak verdiği zaman¹⁵, bunlar, yeni nişânlar (berat, misâl, biti) vermek suretiyle eskilerini yenilemişlerdir. Nitekim, *Defter-i evkaf-ı vilâyet-i Teke*'de : «kadîm Teke beylerinden ve İsa Bey ve Mustafa Çelebi'den nişânları vardır» şeklinde şerhler verilmiştir¹⁶.

Teke-eli, 1402 de Ankara savaşından sonra, Sivrihisar'a gelen Timur'un 10 tümen askerle gönderdiği oğlu Şahruh ve kumandanlarının korkunç tahriplerine mâruz kalmıştır. Nitekim, Şahruh, İstanoz (Korkud-eli) ve Kitir (İğ-

10 Bk. *Tapu defteri*, nr. 14, s. 43 v.d., 187, 218, 270; krş. Kâtib Çelebi, *ayn. esr.*, s. 638.

11 *Ayn. def.*, s. 106.

12 Bk. *Tuhfatu'n-Nuzzâr*, trc. M. Şerif, İstanbul 1333, I, 312 v.d.

13 Bunun hak. bk. M. Fuat Köprülü, *Mısır'da Bektaşîlik*, TM, 1936-1939, VI, s. 14 v.d.

14 Bk. *Defter-i Evkaf-ı vilâyet-i Teke*, nşr. A. Refik, TTEM, sene 14, nr. 2/79, İstanbul 1924, s. 72-76. krş. Barbara Flemming, *Landschaftsgeschichte von Pamphylien, Pisidien und Lykien im Spätmittelalter*, Wiesbaden, 1964, s. 116 v.d.

15 Bk. Neşri, *Cihânnümâ*, nşr. Franz Taeschner, Leipzig, 1951, I, 95; Hoca Sa'deddin, *Tâcü't-Tevârih*, İstanbul, 1279, I, s. 169.

16 Bk. nşr. A. Refik, TTEM, sene 14, s. 71.

dir?) taraflarını, Emir Şah Melik de, deniz kenarındaki Adaliye (Antaliye) başta olmak üzere bütün Teke-eli'ni yağmalamışlardır¹⁷. Diğer taraftan Timur, Kütahya'ya geldiği sırada, Teke-eli'ni, Antalya ve Ala'iyye (Alanya) dahil, Bursa'dan, hapisten kurtardığı Karaman-oğlu Mehmed Bey¹⁸'e vermiş¹⁹ ve bu suretle de Osman Çelebi elindeki İstanoz (Korkud-eli) ve Osmanlı hâkimiyetindeki Antalya hariç, bu bölgede Karaman hâkimiyeti başlamıştır (1402-1415). Nitekim, *Defter-i evkaf-ı vilâyet-i Teke*'de: «Karaman zamanı olıcak» kaydı (s. 72) bu devreye işârettir²⁰.

Teke-eli kat'i olarak, Murad II. devrinde, Karaman-oğlu Mehmed II. Bey'le birlikte hareket eden Emîr Mübârizü'd-Dîn Mehmed Bey oğlu Osman Çelebi'nin safer 826 (1423)'da, Antalya vâlisi Firuz Bey-oğlu Hamza Bey tarafından İstanoz'da öldürülmesinden sonra Osmanlılara geçmiştir. Bu suretle Teke-eli, Murad II. zamanında bir vilâyet (*Livâ-i Teke*) haline getirilmiş, ellerinde babadan kalma tapu senetleri (nişân, berat, misâl) bulunan ve Teke Beyleri ile İsâ Bey ve Mustafa Çelebi zamanlarında bâzı timârlara (dirlik) sâhip oldukları arâzi ve nüfusun tahriri ile anlaşılan âileler (*Sipâhiyân-ı vilâyet-i Teke*) il yazmağa çıkan Halil Bey'e senetlerini tecdid ettirmek veya Murad II.'dan yeni berat ve nişânlar almak suretiyle²¹ bu imtiyazlarını Fâtih ve Bayezid II. devirlerinde de muhafaza etmişlerdir. Esâsen, bu âileler (*Sipâhiyân-ı vilâyet-i Teke*), başlarında bulundukları halkın da kethüdâsı, dolayısıyla de sipâhî ve müsellemleri olarak kabul edilmişlerdir²². Bu arada Teke livâsı defterinde²³, Fâtih zamanında Karaman-oğlu'nun Teke-eli'nde il yazmağa adamlar çıkarttığına dâir kayıtlar olduğuna da işâret etmek isteriz. Muhtemelen bu kayıt, Fâtih'in 18 Şubat 1451 de tahta çıktığı zamana ve Karaman-oğlu II. İbrahim Bey (öl. 1464)'e âit olmalıdır²⁴.

İşte bu Teke-eli (sonradan: Tekeli) Sipâhîleri, 1500 de, Bayezid II. dev-

17 Bk. Şerefü'd-Dîn Ali Yazdî, *ayn. esr.*, II, 448 v.d., 464; ayr. bk. Hâfız Ebru, *Macmu'a*, Süleymaniye ktp., Damat İbrahim Paşa kısmı, Farsça yazma, nr. 919, 911/b v.d.; krş. Sa'deddîn, I, 189.

18 Bk. Şehabettin Tekindağ, *Karamanlılar*, İA, VI, 323.

19 Bk. Şerefü'd-Dîn Ali Yazdî, *ayn. esr.*, II, 458.

20 Tafsîlât için bk. Barbara Flemming, *ayn. esr.*, s. 110 v.d.

21 Bk. *Defter-i evkaf-ı vilâyet-i Teke*, nşr. A. Refik, *TTEM*, s. 70 v.d.

22 Bk. BA, *Defter-i müsellemlân-ı livâ-yı Teke*, *Tapu Defteri*, nr. 14, s. 398.

23 nr. 253, s. 52.

24 Bk. Şehabettin Tekindağ, *Son Osmanlı-Karaman münâsebetleri*, TD, İstanbul, 1963, sayı: 17-18, s. 44.

rinde, Şah İsmail'in müridleri olarak Erdebil'i ziyarette gitmişlerdir ki²⁵, bunların gidip dönmediklerini, bu yüzden sipâhî sınıfının günden-güne azalmakta olduğunu gören Bayezid, bir tedbir olmak üzere, İran'a gidecekleri geri dönmek şartıyla izin verilebileceğini açıklamış ve bundan sonra Sûfî (Şah İsmail) nâmına kimsenin hududdan geçirilmemesi için şiddetli emirler vermiştir²⁶. Bu arada Teke-eli'nin bâzı şi'i ve alevî halkının yeni fethedilen Modon ve Koron kaleleri civarına sürüldüklerine dâir kayıtlar vardır. Bu gidenler, Arnavutluk dahil, Bektaşîliğin bu bölgede yayılmasına sebep olmuşlardır.

Yine bu Teke-eli (Tekeli) sipâhîleri, 1510 da, bâzı fena niyetli kimseler yüzünden, timârlarının (dirlik) ellerinden alınıp, lâyük olmıyanlara devredilmesi dolayısıyla, eski imtiyazlarını kaybetmeleri yüzünden, devlete isyân ile, Şah İsmail'e meyletmişlerdir²⁷. Bilhâssa bu Tekeli sipâhîlerden Çakır-oğlanları, Kızıl-oğlu, Göle-oğlu, Dede-Alisi ve Hızır, Kapulu-Kaya'daki Döşeme-Derbendi'nde devlet aleyhine gizli toplantılar tertip eden Şah İsmail'in halifesi Karabıyık (Şeyh Haydar'm halifesi) oğlu Şah-Kulu Baba Tekeli ile birleşmişler²⁸ ve çıkan isyânın büyük bir sür'atle genişleyip bütün Anadolu'yu tehdid etmesinde de mühim bir rol oynamışlardır. Zirâ, Bayezid'in yaşlandığı ve şehzadelerin saltanat hırsı ile birbirleriyle uğraşmaya başladıkları bir sırada, Antalya'dan Manisa'ya gitmekte olan Şehzâde Korkud Çelebi^{28a} nin adamlarına saldırıp, Antalya'dan üzerine gönderilen kuvvetleri de

25 Bu bölge halkının Erdebil şeyhlerine olan bağlılıkları hk. bk. Yazıcı-oğlu, *Tevârih-i Âl-i Selçuk*, nşr. M.Th. Houtsma, III, s. 225.

26 Bu hususta bk. Feridûn Bey, *Münşâât*, İstanbul, 1274, I, 345 v.d.; Sarı Abdullah Efendi, *Münşâât-ı Fârisî*, Süleymaniye ktp., Es'at Ef. kısmı, nr. 3333, 58/a v.d.

27 Bk. Celâl-zâde Mustafa, *Selîm-nâme*, Topkapı Sarayı, Hazine ktp., nr. 1274, 39/b v.d.; İshak Çelebi, *Selîm-nâme*, Üniv. ktp., nr. TY 2614, 11/a; Bu meseleyi açıklayan bir vesika için bk. Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, nr. 6187.

28 Bu hususu açıklayan bir vesika için bk. Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, nr. 5035.

28a 1502'den 1509'a kadar Teke (Antalya) Sancağında kalan Korkud Çelebi, 1509 Mayısında Mısır'a iltica etmiş, fakat, 1510'da yeniden Antalya'ya dönmek zorunda kalmıştı. Bununla beraber, yeniden, evvelce başında bulunduğu Saruhan Sancağına gitmek üzere, 1511 Martında ansızın yola çıktı ise de, yolda Şah-Kulu Baba Tekeli tarafdarlarının hücumlarına mâruz kaldı (bk. Şehabettin Tekindağ, *Korkud Çelebi ile ilgili iki belge, Belgelerle Türk Tarihi dergisi*, 17 (1969), s. 36 v.d.) Annesi Nigâr Hatun 1503 Martında (Ramazan 908) Antalya'da iken vefât ederek Mevlevî Tekkesi Haziresi'ne defnedilen (bk. A. Tevhid, *TTEM* sene: 14, s. 338 v.d.) Korkud Çelebi, buradaki vâililiği sırasında Rodos Şövalyeleri elinde esir bulunan pek çok denizci ve sair müslümanları fidyelerini vermek suretiyle kurtardığından, denizcilerin babası kabul edilmiş idi (bk. İ.H. Uzunçarşılı, *Rodos Şövalyeleri hakkında Antalya vâlisi Sultan Korkud'a gönderilmiş bir mektup, Belleten*, 71 (1954), s. 347 v.d.).

mağlûp eden Şah-Kulu Baba Tekeli, Teke-eli'nin şehir, kasaba, karye, dağ, yayla ve obalarında bulunan şi'î ve alevîliğe mütemâyil bütün Türkmenleri etrafına toplamış²⁹, timârları ellerinden alınmış kızgın sipâhîlerin de yardımları ile Teke-eli'nin kendine tâbi olmayan bütün köy ve kentlerini yağma edip halkını da öldürmüştür. Kaynak ve vesîkalardan anlaşıldığına göre, İstanosz (Korkud-eli) kasabasını tahrip edip, Elmalı'nın mescid ve zâviyelerini yıkan Şah-Kulu Baba Tekeli, eline geçirdiği Kur'an'ları da ateşe atıp mahvetmiş, canlıları ise, insan ve hayvan ayırmaksızın, acımadan öldürtmeğe başlamıştır. Onun bu vahşice hareketleri, Şehzâde Osman'ın divâna gönderdiği arıza (rapor)'da olduğu gibi, Şehzâde Korkud Çelebî tarafından İstanbul'a sevk edilen sûfî'nin ikrarlarında da bütün çıplaklığı ile ortaya çıkmıştır³⁰. Bundan sonra, Baba İshak-i Horâsânî gibi³¹, kendisinin mehdî olduğunu iddia edip, Burdur'a kadar gelen Şah-Kulu Baba Tekeli'nin etrafına 20.000 kişi toplanmıştır ki, bunların ekserisini, çoluk-çocuk, mal ve hayvanları ile gelen Teke-eli Türkmenleri teşkil ediyordu³². Yine vesîkalardan anlaşıldığına göre, Teke-eli'nde bir Türkmen devleti kurmak isteyen Şah-Kulu Baba Tekeli³³, Tekeli sipâhîlerin teşvikleri ile Kütahya kalesini muhasara ve zaptetmiş, Anadolu beylerbeyisi Karagöz Paşa'yı kazığa vurdurarak bütün Anadolu'yu telâşa vermiştir. Şurası dikkate şâyândır ki, Konya vâlisi Bayezid-oğlu Şehinşah ile Şehzâde Ahmed-oğlu Murad, Şah-Kulu'nu desteklemişlerdir. Bunun la beraber, Alaşehir ovasında Şehzâde Korkud Çelebî'nin adamlarını yenip, Bursa'ya doğru harekete geçen Şah-Kulu Baba Tekeli, sadrâzam Hadım Ali Paşa'nın Rumeli'den Anadolu'ya geçmesi üzerine, Teke-eli'ni Karaman'a bağlayan Kızılkaya boğazına³⁴ çekilmek zorunda kalmıştır. Bunun üzerine sadrâzam ile Amasya vâlisi Şehzâde Ahmed, Kızılkaya-boğazını 38 gün muhasara ettirirse de³⁵, Şah-Kulu Baba Tekeli, önce İncirli Derbendi'nden, sonra da Döşeme-Derbendi'nden kayalar arasından kendisine bir yol açarak, Bey-

29 Bk. Celâl-zâde, *ayn. esr.*, 49/a.

30 Bk. Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, nr. 5035, 2829; Bu vesîkaların suretleri ile diğer kaynaklar hak. bk. Şehabettin Tekindağ, *Şah-Kulu Baba Tekeli İsyanı, Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, 3 (1967), s. 35 v.d.

31 Bk. Osman Turan, *Gıyâsüddin Keyhusrev II.*, İA, VI, 623.

32 Bk. Defterdar Ebu'l-Fadl Mehmed Efendi, *Selimsâh-nâme*, Süleymaniye ktp., Lala İsmail Ef. kısmı, FY, nr. 348, II, 48/a.

33 Bk. Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, nr. 6187'de: *kâh mehdilik da'vasın ider, kâh şah öldi, anın vilâyeti bana değdi, memleket benimdir* denilmektedir.

34 Teke-Karahisarı'na bağlı idi: *Tapu Defteri*, nr. 14, s. 354.

35 Bk. *Şehzâde Ahmed'in divân'a mektubu*, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, nr. 3062; İshak Çelebî, *ayn. esr.*, 28/b, 30/a.

şehir önüne gelmeğe muvaffak olmuştur. Bununla beraber vesikalarda, Şeh-zâde Ahmed'in Hisar dağı'na sığınan Tekelilerden 3.000 ini öldürdüğüne dâir kayıtlar vardır³⁶.

Bundan sonra, Kayseri yolu üzerinden Sivas yakınındaki Gedik Hanı mevkiine çekilen Şah-Kulu Baba Tekeli üzerine az bir kuvvetle yürüyen Hadım Ali Paşa, bu mevkide, etraflarını müdevver hendekler ve binlerce deveyle çevirmiş olan, beraberlerinde kadın ve çocukları da bulunan Tekeli Türkmenlerinin şiddetli mukavemeti ile karşılaşmış, girilen savaş sonunda, Şah-Kulu ve Hadım Ali Paşa okla vurulmuşlardır³⁷. Şirâzlı Edâ'î'ye göre, Tekelilerin yanında Varsaklar da savaşa katılmışlardır³⁸.

Bu savaştan sonra sür'atle İran'a doğru çekilen Tekeli sipâhîleri ve Türkmenler, Erzincan'da hacca giden bir İran kervanına saldırımları ve başta *Enbiyâ-nâme* müellifi Şeyh İbrahim Şabustari³⁹ olmak üzere, halkını öldürmeleri yüzünden, Şah İsmail'in hakaretlerine mâruz kalmışlardır. Bilhâssa kendilerine «Şâh» ve «Vezîr» lâkabı verilen iki Tekeli reis, af dileyerek Şah'ın ayağına kapandırlarsa da, Şah İsmail onları kaynar su dolu iki kazana attırdı; bu cezada hazır bulunmaya mecbur tutulan Tekelilerden bir kısmı, şi'î ordusunun sekiz kolundan birini teşkil eden Tekeli birlikleri⁴⁰ arasına dağıtıldığı gibi, bir kısmı da, Tebriz sokaklarında süründüler⁴¹. Diğer taraftan, Bayezid, isyândan sonra Teke ve Hamid-ili yöresinde bulunan Şî'î-Alevîleri, 1501 senesinde olduğu gibi, sürgüne tâbi tutmuştur.

Anadolu'da 50.000 kişinin ölümüne sebep olan bu isyân⁴² ve birbiri ardından yapılan sürgünler yüzünden Teke-eli'ndeki halkın azaldığı, belli-başlı kaza ve nahiyelerin ise küçüldüğü anlaşılmaktadır. Nitekim, Bayezid'in ölümünden sonra yazıldığı anlaşılan *Teke Livâsı Defteri*'nde⁴³ nefis-i İstanbul'da yalnız 5 mahalle⁴⁴, buna mukabil nefis-i Elmalu'da 21 mahalle⁴⁵ zikredilmektedir.

36 *Ayn. vesika*, nr. 3062.

37 Bu savaşla alakalı vesikalar hakkında bk. *vesika* 3062, 6352; Diğer kaynaklar: Şehabettin Tekindağ, *ayn. makale*, s. 56 v.d.

38 Bk. *Selim-nâme*, Üniv. ktp. FY, nr. 51, 20/b.

39 Bunun hakkında bk. Ahmed Ateş, *Konya Kütüphanelerinde bulunan yazmalar, Belleten*, XVI (1952), s. 103 v.d.

40 Bu hususta bk. Hellmut Braun, *Geschichte Irans Seit 1500, Geschichte der Islamischen Lander*, III, Neuzeit, Leiden, 1959, s. 100.

41 Bk. Sa'deddin, *ayn. esr.*, II, 181.

42 Bk. Ebu'l-Fadl Mehmed Efendi, *ayn. esr.*, 48/b.

43 Maliyeden müdevver defter, nr. 253, s. 52.

Başta Antalya ve civarı olmak üzere XIV. yüzyıldan beri pek çok deve beslendiği belirtilen Teke-eli⁴⁶ hakkında, 1523 de Antalya'nın burç ve surlarından, limanı ağzındaki zincirden ve Finike'nin kalesinden bahseden Pirî Reis⁴⁷ istisna edilecek olursa, 1650'ye doğru Kâtib Çelebî'nin⁴⁸ ve 1671'de Evliyâ Çelebî'nin⁴⁹ tasvirleri pek zayıf kalmaktadır. Nihayet, XIX. yüzyılın sonunda Antalya (Teke) sancağı, 5 kaza, 9 nâhiye ve 549 köyden ibaretti⁵⁰.

*
**

İran sahasına yayılan Tekelilerin, sonradan, I. Tahmasp zamanında, Osmanlılara yaklaştıkları, Tebriz Vâlisi Ulama'nın, Bağdad Vâlisi Zülfikar'ın Kanunî ile iş birliği yaptıkları bilinmektedir. Özellikle I. Abbas zamanında isyân eden Tekelilerin Hazar ötesine geçerek oradaki Türkmenlerle birleştikleri anlaşılmaktadır. Zirâ, XVI. yüzyıldan önce orada bulunduklarına dair bir kayıt yoktur. Bu suretle Hazar ötesi Türkmenlerinin en kuvvetli oymağını teşkil eden Tekeliler, bugün Türkmenistan Türklerinin önemli bir kısmını teşkil ederler.

II.

TEKE-OĞULLARI

1308(?) - 1423 seneleri arasında merkezi Antalya olan T e k e - e l i'nde H a m i d - o ğ u l l a r ı'nın bir kolu olarak hüküm süren bir Türkmen âile-

44 Mahalle-i Câmi, mahalle-i Mescid-i Hasan Bey, mahalle-i Mescid-i Kebkeb-oğlu, mahalle-i Mescid-i Halife, mahalle-i Mescid-i Bilekârlu, s. 5-6.

45 Mahalle-i Câmi, mahalle-i Câmi-i Köhne, mahalle-i Hacı Mustafa, mahalle-i Tâced-din Halife, mahalle-i Şeyh Mehmed, mahalle-i sofular, mahalle-i Mustafa Fakih, mahalle-i Yenışehir, mahalle-i Borekçi veya Börkçüler, mahalle-i Alâeddin Halife, mahalle-i Kand-oğlu, mahalle-i Mescid-i Şeyh Sinan, mahalle-i Hacı İsmail, mahalle-i Sinan Fakih, mahalle-i Bâzîrgân Ali, mahalle-i Mescid-i Hacı Hızır, mahalle-i Resûl Fakih, mahalle-i Veysi Fakih, mahalle-i Savruk, mahalle-i Aybey, mahalle-i Hacı Mustafa, s. 72-77.

46 XIV. yüzyıl sonu: Schiltberger, *Reisebuch*, nşr. V. Langmantel, Tübingen 1885, s. 21, 53; XVI. yüzyıl başı: *Teke livâsı defteri*, nr. 253; *Cemâat-i Deveciyan*, s. 80; XVII. yüzyılın ortası: Kâtib Çelebî, *Cihânnümâ*, s. 639.

47 *Kitâb-ı Bahriye*, nşr. F. Kurdoğlu - H. Alpagot, İstanbul 1935, s. 764, 766, 780.

48 Bk. *ayn. esr.*, s. 638 v.d.

49 *Seyahatnâme*, İstanbul, 1935, IX, 273-292.

50 Bk. V. Cuinet, *La Turquie d'Asie*, Paris, 1892, I, 853 v.d.

si olup, Teke Bey, Emir Mübârizü'd-Dîn Mehmed Bey'den sonra Teke beyleri veya Teke-oğulları adını almışlardır. Filvâki, Yazıcı-oğlu Ali, 1424'de kaleme aldığı *Tevârih-i Âl-i Selçuk* adlı eserinde bu bölgeye adını veren Teke'nin, Üç-Oklardan İğdir boyunun kethüdasının oğlu olduğunu iddia ederse de¹, İğdir boyunun bu bölgeye yerleşmesi hakkında verdiği haberler gibi, bu eksik ve karışıktır. Esâsen, Yazıcı-oğlu'nun bu kaydı, Neşrî'de : «Teke ki İğdir Kethüdâsı oğludur»², *Cihânnümâ*'nın Manisa nüshasında³ «Teke-ili İğdir Kethüdâsı oğludur» ve Paris nüshasında ise, «Eğirdir kethüdâsı oğludur»⁴ şekillerini almıştır ki, bu sonuncu şekli İdrîs-i Bitlisî benimsemiş görünmektedir⁵.

Ebu'l-Fidâ', 721 (1321) senesinde hacdan gelenlerin beyanlarına dayanarak, bu bölgede bulunan Hamid-oğlu Türkmenleri (= *el-Tarâkimîn Benî el-Hamîd*)'in beyi Felekü'd-Dîn Dünder Bey (öl. 1324)'in bâzı yerleri görmeğe çıkan Antalya hâkiminin esir düşmesi üzerine, Antalya'yı zabtettiğini zikreder⁶. Dünder Bey, bundan sonra Antalya'yı civarı ile birlikte kardeşi Yunus Bey'e vermiş ve bu suretle de Teke-eli'nde, sonradan Teke beyleri adını alacak, bir emâret kurulmuştur. Antalya'nın zaptı dolayısıyla de bu âilenin başlangıç tarihi, herhalde Gıyâsü'd-Dîn Mes'ûd II. un ölüm tarihi olan 708 (1308) ile, Yunus Bey'in oğlu Hızır Bey'in İstanos (Korkud-eli)'da bulunduğunu gösteren medrese kitâbesindeki 719 (1319)⁸, tarihleri arasında olmalıdır. Diğer taraftan Felekü'd-Dîn Dünder Bey'in, 1314 de, Karanbük'e gelen Emir Çoban'm yanına gitmek zorunda kaldığı da düşünülecek olursa⁹ Antalya'nın bu tarihten sonra zabtedilmesi hususu da akla gelebilir. Esâsen,

1 Bk. Topkapı Sarayı, Revan ktp., nr. 1390, var. 280/a.

2 Bk. *Cihânnümâ*, Menzel nüshası, nşr. Fr. Taeschner, Leipzig, 1951, I, 17, str. 18. Krş.

İbn Kemal : تکه ایکدر کتخداسنک اوغلی ایدی, bk. *Tevârih-i Âl-i Osman*, I. Defter, nşr. Şerafettin Turan, Ankara, 1970, s. 137, str. 15.

3 Nşr. Fr. Taeschner, Leipzig, 1955, II, 21, str. 2.

4 Bk. H. Akın, *Aydın-oğulları*, İstanbul, 1946, s. 21; Ankara, 1968, s. 21.

5 Bk. *Hest bihist*, Nuruosmaniye ktp., nr. 3209, 79/b, str. 18; تکه نام شحفی کتخدا زاده

شهر اکدر بودہ krş. Barbara Flemming, *Landschaftsgeschichte von Pamphylien, Pisidien und Lykien im Spätmittelalter*, Wiesbaden, 1964, s. 94 v.d., 127.

6 Bk. *Takvîmü'l-Buldân*, nşr. Charles Schier, Dresden 1846, s. 210; krş. el-Ğalkaşandî, *Şubhu'l-a'sâ*, Kahire, 1915, V, 346.

7 Zirâ, bu tarihten önce Antalya sahiline kadar uzanan erazi, Moğulların emrindeki Selçuklu sultanlarına âit gösterilmektedir; bk. Aksarayî, *Musâmeretü'l-Ahbâr*, nşr. Osman Turan, Ankara, 1944, s. 278, 302.

8 Bk. İ.H. Uzunçarşılı, *Kitâbeler*, İstanbul, 1929, II, 249.

9 Bk. Aksarayî, *ayn. esr.*, s. 311.

Anadolu'daki Moğul vâlilerinin nüfuzları 1327 senesine kadar bu bölgede devam edecektir.

Öyle anlaşıyor ki, Yunus Bey'den sonra Hamid-oğulları'ndan tamamen ayrı olarak Teke-eli'nde hüküm süren bu âilenin azaları, diğer Türk beyliklerinde olduğu gibi, memleketin muhtelif bölgelerinde ayrı ayrı beylik etmeye başlamışlardır. Nitekim, Yunus Bey'in büyük oğlu Mahmud Bey, Antalya'da iken, diğer oğlu Sinanü'd-Dîn Câlîs (doğrusu : Câlîş) Hızır Bey, Korkud-eli'nde¹⁰ kölesi Zekeriya ise Teke-Karahisarı¹¹nda hüküm sürüyordu. al-Umerî¹², Yunus Bey'in kölesi olan bu Zekeriya'nın 1332 de Teke-Karahisarı'ndan başka 3 şehir ve 12 Kale'ye, ayrıca, 1500 atlı askere sâhip olduğunu bildirir. Diğer taraftan, Antalya'da hükûmet eden Mahmud Bey, 724 (1324)'te İlhanlıların Anadolu vâlisi olup nüfuzu İstanos ve Antalya'ya kadar yayılan Demirtaş¹³'in önünden kaçarak yanma sığınan amcası Felekü'd-Dîn Dünder Bey'i bu Moğul beyine teslim ederek, onun ölümüne sebep olmuş idi¹⁴. Bununla beraber, Mahmud Bey¹⁵, 727 (1327) senesinde İlhanlı hükümdarı Ebû Saîd Bahâdır Han (öl. 1335)'a isyân eden Demirtaş ile birlikte Mısır'daki Memlûklü sultanlığına sığınmak zorunda kalmış ve Kahire'de, Karaman-oğlu'nun Felekü'd-Dîn Dünder Bey'in oğlu Necmeddin İshak er-Rûmî¹⁶ ile gönderdiği şikâyet mektubunu alan el-Meliku'n-Nâsır Muhammed (öl. 1341)'in emriyle Kal'atu'l-Cebel'in burçlarından birine habsedilmiştir¹⁷. Bunun üzerine Necmeddin İshak Bey (el-Mağrîzî'de yanlış olarak: Şâhib Anşâliya) Mısır'dan gelip babasının yerine geçtiği gibi¹⁸, Antalya'da da İstanos (Korkud-eli) emîri Sinanü'd-Dîn Hızır Bey, kardeşi Mahmud Bey'in yerini almıştır. Kaynaklardan anlaşıldığına göre, Hızır Bey, Teke-eli'nde, büyük faaliyetlerde bulunmuş ve kuvvetlerini çoğaltmıştır. Nitekim, el-Umerî, 1332 de, 12 şehir ve 25 kaleye sâhip olan Yunus-oğlu Hızır'ın kuv-

10 Bk. İ.H. Uzunçarşılı, *ayn. esr.*, II, 249; krş. el-Kalkaşandî, *Şubh*, VIII, 17.

11 *Karâşâr el-Takkâ*, bk. el-Kalkaşandî, *Şubh*, V, 346; VIII, 17: قرامار التكا

12 Bk. *Masâlikü'l-Ebşâr*, Ayasofya ktp. nr. 3416, III, 112/b.

13 Bk. Hâfız Ebru, *Zeyl-i Câmî'ü't-Tevârih-i Reşîdî*, nşr. H. Beyânî, Tahran, 1317, s. 135 v.d.

14 Krş. *el-Mağrîzî*, *es-Sulûk*, Ayasofya ktp. nr. 3370, II, 47/a.

15 Memlûklü kaynaklarında: *Mağmûd bin Yânus er-Rûmî*.

16 İbn Battûta, *Tuhfetü'n-nuzâr*, trc. M. Şerif, İstanbul 1333, I, 315'te: *Ebu İshâk Bey*.

17 Bk. el-Aynî, *'İkdu'l-Cumân*, Süleymaniye ktp., Cârullah Ef. kısmı, nr. 1591, IV, 527/a v.d.; el-Mağrîzî, *ayn. esr.*, II, 47/a.

18 *Anonim Târih-i Âl-i Selçuk*, nşr. F.N. Nzluk, Ankara 1952, metin: s. 94.

19 Bk. *Mesâlikü'l-Ebşâr*, III, 112/b; Frans. trc. Quatremère, *NE*, 1838, XIII, 371 v.d.

vetlerini 8.000 atlı olarak gösterir¹⁹. Aynı müellifin Şeyh Haydar-ı Uryân'dan naklettiği 40.000 rakamı²⁰ ise, mübalâğalıdır. El-Umerî, Yunus-oğlu Hızır'a Memlûk inşâ divânı'ndan gönderilen mektuplarda, bütün Türkmen beyleri gibi «*el-Meclisü's-Sâmî*» diye hitap edildiğini de zikreder²¹. Diğer taraftan İbn Battûta²², 1332-1333 de Alaiyye'den sonra, Antalya'ya geldiği zaman hasta olan Yunus-oğlu Hızır Bey'i ikametgâhında ziyâret etmiştir. El-Kalkaşandî²³'de bulunan bir kayda göre, Hızır Bey'den sonra yerine oğlu Dadı Bey geçmiştir. Bununla beraber, Mısır'da esarete bulunan Mahmud Bey'in Antalya'ya gelip ikinci defâ beylik ettiğini iddia eden müellifler de vardır. Nitekim, Dadı Bey'den sonra, İstanos ve Antalya dahil, emâretin başma Mahmud Bey'in kâcûk (küçük) sıfatıyla tanınan oğlu Emîr Mübârizü'd-Dîn Mehmed Bey geçmiştir²⁴.

Eski bir an'aneye uyularak Antalya'daki Alâeddin (veya Yivli) câmiî kitâbesinde *Sulţânü's-savâhil Mübârizü'd-Devle ve'd-Dîn*, Kıbrıs vakayinâmelerinde ise, dâima, *Taca; signor della Terra; Taca emîri* veya *il Turco; Tacca; Turco* olarak belirtilen Mehmed Bey, ömrünü Kıbrıslılarla mücadele ile geçirmiştir. Nitekim, Kıbrıs kralı, Pierre I. de Lusignan (1359-1369)'m 15 Ocak 1361'de Robert de Lusignan'ı göndererek Gorigos (bugünkü: Kızılkalesi)'a yerleşmesinden sonra, Güney Anadolu'da faal bir rol oynayan Karaman-oğlu Alâeddin Ali Bey²⁵ ve Karaman menşe'li Alâiyye Beyi ile birleşen Mübârizü'd-Dîn Mehmed Bey, Kıbrıslılar ile amansız bir mücadeleye girişmiştir ki, bunun neticesinde, Pierre, 12 Nisan 1361'de Magosa (Famagusta) limanında topladığı 114 parçadan ibâret bir filoyu 23 Ağustos 1361'de Teke-eli'nin merkezi sayılan Antalya limanı önüne getirmiş, ertesi gün, yâni 24 Ağustos salı günü, Saint-Barthelemy yortusunda, şehri hücumla zabtetmiştir²⁶. Léonce Machéras ile Strambaldi'ye göre Teke (Tacca, signor

20 NE, XIII, 338.

21 *Et-Ta'rif bi'l-muşşalah el-Şerif*, Ayasofya ktp., nr. 3160, 27/b, (matbularında bu kayıt yoktur).

22 *Ayn. esr.*, trc. M. Şerif, I, 314.

23 *Ayn. esr.*, VIII, 17.

24 el-Kalkaşandî, *ayn. esr.*, VIII, 17.

25 Bk. Şehabettin Tekindağ, *Karamanlılar*, İA, VI, 322 v.d. Krş. ayn. müel., *Karamanlıların Gorigos seferi*, TD, 9 (1954), s. 165 v.d.

26 Bk. Guillaume de Machaut, *La prise d'Alexandrie ou Chronique du roi Rierre Ier de Lusignan*, nşr. M.L. de Mas Latrie, Genève, 1877, s. 20 v.d.; Amadi, *Chronique*, nşr. R. de Mas Latrie, Paris, 1891, s. 411; Strambaldi, *Chronique*, nşr. R. de Mas Latrie, Paris, 1893, s. 46. Bu zabt ile ilgili Lâtince bir kitâbe için bk. S. Fikri, *Antalya Livâsı Tarihi*, İstanbul 1338, s. 62 v.d.; F.W. Hasluck, *Annual British School at Athens*, 1908/1909, XV,

della Terra), bu sırada Stenon (Steno, İstanoz)'da bulunuyordu²⁷. Matteo Villani²⁸ye göre ise, Teke (Tacca) Kıbrıs filosu önünden çekilmiştir.

Kıbrıslılar, Teke-eli'nin bu çok zengin şehrinde büyük yağma ve katliâmda bulunmuşlardır. Nitekim, Pierre I. de Lusignan namına manzum bir eser kaleme alan Guillaume de Machaut, bu sırada Antalya'da çıkan korkunç yangınlar ile yapılan katliâmı, ipek ve altın işlemeli kumaşların yağmasını uzun uzadıya anlatır²⁹. Bunun üzerine, İstanoz (Korkud-eli)'dan hareketle, Antalya önüne gelen Mübârizü'd-Dîn Mehmed Bey³⁰, bu şehri almadı ise de, Karaman-oğlu Alâeddin Ali Bey ile birleşerek, yeni bir mücadeleye girişmiş ve açlıktan teslime zorlamak maksadı ile de Kıbrıslılara yiyecek satılmasını menetmiştir. Mehmed Bey'in ertesi sene, maiyyetinde 45.000 kişi ve 8 kalyon ile yeniden Antalya önüne gelip, kale kumandanı Jacques de Norès ile çarpışması çok şiddetli geçmiş olmalıdır³¹. Nitekim, Pierre, 24 Ekim 1362'de batıya gidip hristiyan devletlerinin yardımlarını talep etmek zorunda kalmış idi³². Muhtemelen bu savaşlar sırasında inatla savaşmasından dolayı, Teke Bey olarak tanınan Mübârizü'd-Dîn Mehmed Bey, Pierre'nin batıda bulunduğu bir sırada Kıbrıs'a karşı da bir taarruz hazırlamıştı. Nitekim, 1363'de Mehmed Bey'in denizden gönderdiği Mehmed Reis³³ adında Tekeli bir denizci 12 kalyon ile Teke-eli'nden hareket ile Kıbrıs'ın kuzey-batısındaki Pentaglia³⁴ya bir çıkarma yapmıştır³⁵. Diğer taraf-

270 v.d.; 1909-1910, s. 185 v.d. Antalya'nın zaptı hak. ayr. bk. N. Jorga, *Philippe de Mézières (1327-1425) et la Croisade au XIVème siècle*, Paris, 1896, s. 123, not. 1.

27 Krş. *Chronique de Chypre*, Frans. trc. E. Miller - C. Sathas, Paris, 1882, s. 67; *Chronique*, s. 47.

28 *Cronica*, nşr. Dragomanni, s. 359.

29 *Ayn. esr.*, s. 20 v.d. Krş. Froissart, *Chronique*, nşr. Buchon, Paris, 1837, I, 463 v.d.

30 Bk. Strambaldi, *ayn. esr.*, s. 47 v.d.

31 Bk. Strambaldi, *ayn. esr.*, s. 49 v.d. Krş. Mas Latrie, *Des relations politiques et commerciales de l'Asie mineur avec l'île de Chypre sous Lusignan*, *Bibl. de l'Ecole des chartes*, Paris, 1844-1845, I, 495 v.d. Krş. N. Jorga, *ayn. esr.*, s. 126 v.d. Krş. J. Delaville le Roulx, *La France en Orient au XIVème siècle*, Paris, 1886, I, 123 v.d.

32 Bk. Machaut, *ayn. esr.*, s. 21 v.d., Froissart, *Chronique*, I, 463 v.d. Krş. Mas Latrie, *ayn. esr.*, s. 495 v.d.

33 Kıbrıs kaynaklarında; *Chamotrasi*, *Machomet Rais*.

34 Pendaia, bk. Pîrî Reis, *Kitâb-ı Bahriyye*, s. 776: . . .

35 Bk. L. Machéras, *ayn. esr.*, s. 74; Strambaldi, *ayn. esr.*, s. 53. Gorigos'un Pierre'in eline geçmesi üzerine, Alâiye emîri ile birlikte hareket eden Karaman-oğlu Alâeddin Ali Bey'in 1361 de Kıbrıs'a karşı bir deniz harekâtına giriştiğini biliyoruz, bk. Strambaldi, *ayn. esr.*, s. 45. Krş. Şehabettin Tekindağ, *Karamanlıların Gorigos seferi*, TD, 9 (1954), s. 164 v.d.

tan büyük bir donanma hazırlıkları ile meşgul bulunan Memlûk sultanlığı³⁶, Teke beyliği dâhil, bütün sahil beyliklerine elçiler göndererek onları Kıbrıslılara karşı savaşa teşvik ediyordu³⁷.

Bu suretle hayatını Kıbrıslılarla mücadele halinde geçiren Sultânü's-Savâhil Mübârizü'd-Dîn Mehmed Bey (Teke beyi) Antalyayı geri almaktan aslâ vaz geçmemiş ve bunun için de Alâiyye ve Manavgat emirleri ile birlikte hareket etmiştir. Nitekim, 1370 de giriştiği büyük bir kuşatmada muvaffak olmamış ise de ³⁸, 14 Mayıs 1373 (21 Zilka'de 774)'te Antalya'yı geri almaya muvaffak olarak burçlarına kendi bayraklarını asmıştır³⁹. Kıbrıs kaynaklarına göre, Kıbrıslılar, ihtilâf halinde bulundukları Cenevizlilerin ellerine geçmemesi için, bu şehri Teke'ye bırakmışlardır⁴⁰. Diğer taraftan, Teke Bey'in Antalya'nın burçlarına astığını söylediğimiz bayrağı, beyaz zemin üzerinde kırmızı mühr-i Süleyman (altı köşeli yıldız) taşıyan ve ucunda iki tane zikzaklı yeşil çizgi bulunan bir sancaktır⁴¹. Mübârizü'd-Dîn Mehmed Bey'in bu savaşlar sırasında, Antalya'nın küçük limanı ağzında kuleler arasına gerilmiş olup, XVI. yüzyılın başında halâ yerinde duran zinciri⁴² kırmasından dolayı «*zincir kıran*» lâkabını da alması pekâla mümkündür.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, Mübârizü'd-Dîn Mehmed Bey'in bu savaşlar sırasında Teke Bey (veya Paşa) olarak tanındığını kuvvetle tahmin ediyoruz. Nitekim, Fâtih devrine ait *Defter-i evkaı-ı vilâyet-i Teke*'de bulunan : «*merhûm Teke Bey Antaliya şehrin kâfirden feth idicek*» kaydı⁴³ Mübârizü'd-Dîn Mehmed Bey'le alâkalı olup, aynı defterde (s. 72), fethi müteâkip kendisine Ada karyesi verildiği tasrih edilen Fenârî-zâde Mevlânâ

36 Bu hazırlıklar hakkında yazılan 1 Mart 1366 tarihli mektup için bk. *Arch. de l'orient Latin*, Paris, 1881, I, 391 v.d. Bu hazırlıklar hak. ayr. bk. G.F. Loredano, *Histoire des rois de Chypre*, trc. Giblet, Paris, 1732, I, 389 v.d.

37 Krş. el-Kalkaşandî, *Şubh*, VIII, 19; Machéras, *ayn. esr.*, 107; Strambaldi, *ayn. esr.*, s. 77. Krş. Mas latrie, *Des Relations*, I, 504.

38 Bk. L. Machéras, *ayn. esr.*, s. 180; Strambaldi, *ayn. esr.*, s. 128; Amadi, *ayn. esr.*, s. 430.

39 Bk. L. Machéras, *ayn. esr.*, s. 204 v.d.; Fetih tarihini gösteren Alâeddin veya Yivli câmiî tâmir kitâbesi için bk. Ahmed Tevhid, *Antalya Kitâbelerine dair*, *TTEM*, sene 14, 6 (83), s. 336; A. Refik, *Fâtih zamanında Teke-ili*, *TTEM*, sene 14, sayı 2 (79), s. 67; İ. H. Uzunçarşılı, *Kitâbeler*, II, 250.

40 Bk. Amadi, *ayn. esr.*, s. 441; Strambaldi, *ayn. esr.*, s. 148.

41 Bk. M. Fuad Köprülü, *Bayrak*, *İA*, II, 421; krş. Barbara Flemming, *ayn. esr.*, s. 91 v.d.

42 Bk. Pirî Reis, *Kitâb-ı Bahriyye*, s. 766.

43 Nşr. A. Refik, *TTEM*, sene 14, sayı 2 (79), s. 72, str. 4.

Şemseddin⁴⁴ de onunla çağdaştır. Diğer taraftan, Kıbrıs vakayinâmelerinde Mehmed Bey'den daima *Taca, Tacca; il Turco; Tacca, Turco* şeklinde bahsedildiğini yukarıda söylemiştik. Bu arada, Karaman-oğlu Alâeddin Ali Bey nâmına kaleme alınan Yârcânî'nin *Şâh-nâma*'sinde de bu beyle çağdaş Teke Paşa'nın hep Antalya ve Diyâr-ı İstanos Beyi olarak gösterildiğine de işâret etmek isteriz⁴⁵. Muahhar Osmanlı müellifleri de hep Emir Teke, Teke Bey veya Teke Paşa olarak aynı şeyi tekrar etmişlerdir ki, Evliyâ Çelebi⁴⁶, Teke Bey olarak zikretmektedir. Diğer taraftan, *Defter-i evkaf-ı vilâyet-i Teke*'de, Teke Bey'in anası olup, Selâmet-boğazı karyesini Antalya'daki medresesine (Hatûniye-medresesi) vakfettiği zikredilen Sultan Hatun⁴⁷, muhtemelen, Mübârizü'd-Dîn Mehmed Bey'in annesi olmalıdır.

Bu suretle, Teke Bey olarak bu âileye ismini verdiğini tesbit ettiğimiz Mehmed Bey'in ölüm tarihi malûm değildir. Türbesi, muhtemelen, Antalya'da kendisinden evvel vefât eden oğlu Ali Bey (öl. Şaban 779=kasım 1377)'in gömülü bulunduğu *Zincir Kıran Türbesi*'ndeki kabirlerden birindedir⁴⁸.

Mübârizü'd-Dîn Mehmed Bey'in ölümü ile yerine oğlu Osman Çelebi geçmiştir. Ancak, Osman Çelebi zamanında Teke Beyliği'nin eski ehemmiyetini kaybettiği, hâkimiyetinin ise, Antalya ile İstanos (Korkud-eli)'a inhisar ettiği anlaşılmaktadır. Nitekim, Murad I. (öl. 1389), 1387'de, Karaman-oğlu Alâeddin Ali Bey'i yenip, Beyşehir'e geldiği sırada kendisine Teke (Neşri'de: Tekâ)'nin de düşman olduğu bildirilmiş, o da, onun biri Antaliye; diğeri İstanos olmak üzere iki şehre sâhip fakir bir kişi olduğunu söyliyerek üzerine yürümeyi lüzumsuz gördüğünü ifâde etmişti⁴⁹. İstanbul'un fethinden önce hazırlanmış bir takvime göre, Murad, Antalya dahil bütün Teke-eli'ni fethetmişti⁵⁰. Bununla beraber, Murad, diğer Anadolu beylikleri gibi, Teke

44 1350-1431. Hal tercümesi için bk. Brockelmann, *GAL, Suppl.*, II, 328 v.d. Bir ara Bursa'da müderrislik yapan Fenârî-zâde Şemseddin (*Bursa'da İshakî dervişlerine mahsus zâviyenin Vakfiyesi, Vakıflar Dergisi*, II, 1942, s. 424), 1424'de II. Murat tarafından Şeyhülislâmlığı getirilmiş, altı yıl bu görevde kalmıştır. Eserleri tefsirler, hâsiyeler, şerhler ve dinî konularla ilgili risâlelerdir.

45 Bk. trc. Şikârî, nşr. M. Koman, *Şikârî'nin Karaman-oğulları tarihi*, Konya, 1946, s. 32, 45, 127. Bu eserin mahiyeti hakkında bk. M. Fuat Köprülü, *Belleten*, 27 (1943), s. 399 v.d.

46 Bk. *Seyahatnâme*, İstanbul, 1935, IX, 275, 278, 281.

47 Nşr. A. Refik, *TTEM*, sene 14, sayı 2 (79), s. 71, 75.

48 Bk. Ahmed Tevhid, *ayn. esr.*, s. 337.

49 Bk. Neşri, *Cihânnümâ*, nşr. Fr. Taeschner, Leipzig, 1951, I, 64.

50 Bk. *Tarihî Taksimler*, nşr. Osman Turan, Ankara, 1954, s. 18, 54.

Bey'i de I. Kosova savaşıma dâvet etmiştir⁵¹. Bayezid I. 1390 da, daima İstan-
tan-oz'da oturan bu Osman Çelebi zamanında, oğlu Mustafa Bey'in elinde
bulunan Antalya'ya yürümüş ve Mustafa Bey'in Mısır'a kaçması üzerine
bu şehri eline geçirerek muhafızlığına Fîrûz Bey'i getirmiştir⁵². Bununla be-
raber, Antalya muhafızı Fîrûz Bey'in sonradan, yeni fethedilen Menteşe-eli
vâililiğine getirildiği anlaşılmaktadır⁵³. Nitekim, Rebiülevvel 799 (Aralık
1396)'da Antalya'nın hâkimi, Şeyh Şamsü'd-Dîn Muhammed b. al-Cezerî'nin
Anadolu sâhibi (= *şâhibu'r-Rûm*; tâbi'i I. Bayezid) yanındaki tilmizi Hacı
Mü'min idi ve Bayezid'in yanına gitmek üzere İskenderiye'den Antalya'ya
gelen bu şeyh⁵⁴, Hacı Mümin'i burada görmüş ve onun yanında sekiz gün
kalmıştı⁵⁵. Diğer taraftan bu bölgenin kat'i olarak Osmanlılara geçmesi 800
(1397)'de, Karaman-oğlu Alâeddin Ali Bey'in Akçay savaşında mağlup olup
öldürülmesinden⁵⁶ sonradır. Nitekim, çağdaş Memlûklu müelliflerden el-
Kalkaşandî⁵⁷ ile İbnü's-Sîhna⁵⁸, bu sırada Antalya ve Alâiyye arasındaki böl-
genin Osmanlı hâkimiyeti altına girdiğini kaydederler. Bunlar gibi, 1396 da
Niğbolu savaşında Osmanlılara esir düşüp, önce Bayezid'in, sonra da Süley-
man Çelebi'nin maiyyetinde seferlere katılan Schiltberger de, Adalia (Antal-
ya)'yı zapteden Bayezid'in pek çok deve beslenen bu memleketten 10.000
deve alarak döndüğünü zikrettikten sonra «bu sırada Berkuk (öl. 1399) öl-
müştü» demektedir⁵⁹.

Bayezid, Teke-eli'ni önce oğlu İsa Çelebi'ye, sonra da diğer oğlu Mus-
tafa Çelebi'ye sancak olarak vermiştir⁶⁰. Nitekim, *Defter-i evkaf-ı vilâyet-i*
Teke'de eski Teke beylerinden sonra, İsa Bey ve Mustafa Çelebi'den nişân
(berat, misâl, biti) alanların isimleri kayıtlıdır⁶¹. Filvâki, Osman Çelebi, An-

51 Bk. Neşri, *ayn. esr.*, I, 65; II, 102.

52 Bk. M.H. Yınanç, Bayezid I. *İA*, II, 370; krş. Ahmedî (öl. 1412), *Dâsitân-ı Tevâ-
rih-i mülûk-i Âl-i Osman*, nşr. N.S. Banarlı, *TM*, VI, 1939, s. 130; Şükrullah, *Behcetü't-
Tevârih*, Ayasofya ktp., nr. 2990, 292/b; Karamânî Mehmed Paşa, *Tevârihü's-Selâsinî'l-Os-
mâniye*, trc. M. Halil, *TTEM*, sene 14, sayı 2 (79), s. 92; İbn Haldûn, *el-İber*, V, 563.

53 Bk. P. Wittek, *Menteşe Beyliği*, trc. O.Ş. Gökyay, Ankara 1944, s. 85, 144 v.d.

54 Bu şeyhin hayatı ve Anadolu'daki rolü hakkında bk. Şehabettin Tekindağ, *Berkuk*
Devrinde Memlûk Sultanlığı, İstanbul, 1961, s. 103.

55 Bk. İbnü'l-Furât, *Tarih*, nşr. K. Zurayk, Beyrut 1938, IX, cüz : II, 457.

56 Tafsîlât için bk. Şehabettin Tekindağ, *Karamanlılar*, *İA*, VI, 323.

57 *Şubh*, V, 368.

58 İbnü'l-Eşîr, *el-Kâmil*, IX, 208 kenarı.

59 Bk. *Reisebuch*, nşr. V. Langmantel, Tübingen, 1885, s. 21 v.d., 53.

60 Bk. Neşri, *ayn. esr.*, I, 95; Krş. Sa'deddîn, *Tâcü't-tevârih*, I, 169.

61 Nşr. A. Refik, *TTEM*, sene 14, sayı 71.

kara savaşındın sonra İstanosz'a sâhip olmuş ise de, 1402-1415 senelerinde, Antalya ve Alâiyye hariç, Teke-eli'ne Karamanlılar hâkim olmuş⁶², Antalya ile Teke-Karahisarı Osmanlıların elinde kalmıştır. Nitekim, Osman Çelebî, Safer 826 (Ocak, 1423)'de, yeni Osmanlı hükümdarı Murad II. (saltanatı: 1421-1451)'ın dahili karışıklık ile meşgul bulunduğn bir sırada, Karaman-oğlu Mehmed II. Bey'le birleşerek Antalya'yı almak istemiştir. Ancak, Teke-Karahisarında Su-başı olan Fîrûz Bey oğlu Hamza Bey, Antalya'ya gelip halk ile müşavere-den sonra, bunların birleşmelerine meydan vermeyerek İstanosz (Korkud-eli) yaylasına bir gece baskını yaptırmış, Osman Çelebî'yi öldürterek maiyyetindeki Türkmenleri dağıttıktan sonra, bu Teke-oğlu'nun hemşiresini Antalya'ya getirtmiştir⁶³. Ertesi gün Osman Çelebî'nin ölümünden müteessir olarak 26.000 kişilik bir Karaman ordusu ile Antalya'yı muhasara eden Mehmed Bey, bir top güllesinin sadmesiyle vefât etmiştir⁶⁴.

Osman Çelebî'nin ölümü ile Teke-oğulları Beyliği sona ermiştir. Osmanlı Devleti, Hamza Bey'e Anadolu Beylerbeyliği ile birlikte Osman Çelebî'nin hemşiresini ve Teke-eli sancağını mükâfat olarak vermiştir⁶⁵. Diğer taraftan, L. Machéras'a göre, Melikü'l-Eşref Barsbay (öl. 1438)'ın Kıbrıs'a gönderdiği kuvvetlerle çarpışan Teke-oğlu (*le fils de Tacca*), Temmuz 1426 da, kendisini Memlûklı (=Sarrasin) zanneden atlı bir Kıbrıslı savaşçı tarafından öldürülmüştür ki⁶⁶, bu şüphesiz, Osman Çelebî'nin oğlu Mustafa Bey olmalıdır. Osman Çelebî'nin hemşiresi ve Hamza Bey'in hanımına gelince, Fransız seyyahı Bertrandon de la Brocquière, 1432'de, Dımaşk'da, büyük bir Türk hacı kafilesi arasında bu hanıma tesadüf etmiştir⁶⁷.

Teke-eli'ndeki eski âilelerden olup, Osmanlı Devleti hizmetine girenler Teke-oğlu ismini muhafaza etmişler ise de⁶⁸, XVIII. yüzyılın sonunda ve

62 Bk. Şerefü'd-Dîn Ali Yezdi, *Zafer-nâme*, II, 458; A. Refik, *TTEM*, sene 14, sayı 2, s. 72: *Karaman zamanı olıcak*. Ayr. bk. *Tarihi Takvimler*, nşr. Osman Turan, s. 36.

63 Bu olay hakkında bk. *Anonim Tevârih-i Âl-i Osman*, nşr. Fr. Giese, Breslau, 1922, s. 60 v.d.; Muhyüddin, *Tevârih-i Âl-i Osman*, Ali Emiri ktp., nr. 15, 47/a v.d. Neşri, İdris-i Bitlisî ve bunlardan naklen Hoca Sa'deddin, yanlış olarak, 830 (1427) tarihini kabul ederler.

64 27 safer 826=9 ocak 1423; bk. Ayasofya ktp. 945 numaralı kitabın üzerindeki tarih; 'Aynî, *İkd*, IV, 775/a; Makrîzî, *Suluk*, Fâtih ktp., nr. 4380, IV, 120 v.d.; İbn Tagrî-birdî, *an-Nucûm*, nşr. W. Popper, VI, 778; Muhyüddin, *ayn. esr.*, 47/b.

65 Bk. *Anonim.*, s. 62; Muhyüddin, *ayn. esr.*, s. 47/b.

66 *Chronique*, s. 383 v.d.

67 *Voyage d'Outremer*, nşr. Ch. Schefer, Paris, 1892, s. 27, 55 v.d.

68 Msl. bk. 1554 de Suriye vâlisi Teke-oğlu Mehmed Paşa, M. Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, IV, 114.

XIX. yüzyılın başlarında kendilerine Tekeli denen yerli âilelerin, msl. 1794'te ölen Teke mütesellimlerinden Deli Bekir'in, bilhâssa, 1812'de ölen Hacı Mehmed Ağa'nın ve oğlu İbrahim (öl. 1814)'in⁶⁹ eski Teke-oğulları ile hiç bir ilgisi olmayıp, kaynak ve vesikalarda Tekeli-oğulları veya Hacı Osman-oğulları (1772-1814) olarak tanınmışlardır. Mahmud II. devrinde, Tekeli oğlu İbrahim'in ölümünden sonra bu âileden 36'sı Selânik sancağına gönderilmiştir⁷⁰.

III.

1976 TEMMUZUNDA TEKE-ELİ'NDE YAPILAN BİR TETKİK GEZİSİ

Temmuz ayının 17 sinden sonuna kadar devam eden seyahatimiz sırasında Teke-oğullarının hâkim oldukları bölgeyi dolaşmak, özellikle, bu Türkmen Devleti'ni karakterize eden eserlerin yer aldığı Finike, Elmalı ve çevrelerinde çalışmak fırsatını bulduk.

Hemen belirtelim ki, bizim burada târif ve tasvirlerini yapmak istediğimiz eserler; büyük bir vukufia ortaya konacak değildir. Biz, sadece, işaret etmekle yetineceğiz. Müteâkip çalışmalar sonradan yetkili kimseler tarafından yapılacaktır.

I. Finike.

İlk çalışmalarımızı Teke Yarım Adası'nın iç kısmından Elmalı-Korkut-eli'nden veya Kumluca'dan geçen bir yolla Antalya'ya bağlanan Finike ve çevresinde yaptık. Akdeniz bölgesinde bir ilçe merkezi olan Finike, Teke-oğulları'na bağlı olmakla beraber, uzun süre, Menteşe-oğulları'ndan olan bir kolun hâkimiyetinde bulundu¹. Osmanlılar devrinde, üstleri toprak örtülü 300 hanesi, çarşısı, câmisi, hanı, hamamı ve pek çok dükânı bulunan

69 Teke-eli'nde isyân ederek büyük karışıklıklara sebep olan bu mütesellimler için bk. Şâni-zâde, *Tarih*, İstanbul 1290, II, 221 v.d.; krş. Cevdet, *Tarihi*, İstanbul, 1309, X, 147 v.d.

70 Bunlarla ilgili vesikalar hakkında bk. İ. Âdil Sivrikaya, *Teke Sancağı mütesellimi Hacı Mehmed Ağa*, Tez, Tarih Semineri ktp., nr. 839; Güzide İnkaya, *Tekeli-oğlu İbrahim Bey'in isyânı*, Tez, Tarih Semineri ktp., nr. 312.

1 Bu mesele hak. bk. P. Wittek, *Menteşe Beyliği*, trc. O.Ş. Gökyay, Ankara, 1944, s. 53 v.d.

Finike kasabası'nın etrafı limon, turunc ağaçları, bağ ve bahçelerle çevrili idi. Osmanlı teşkilâtında Teke Eyâleti'nin paşa hassı olan Finike'de bir subaşı, serdar, dizdar ve 70 neferi ile Gümrük Emâneti bulunmakda idi. Deniz kenarında Mısır İskelesi adını taşıyan iskelesine yanaşan gemiler, muntazaman vergilerini öderlerdi².

(i) Finike Kalesi.

Özellikle yaz aylarında 100 parça geminin yatmasına müsait olan Finike Limanı³'na kadar uzandığı bilinen sur ve burclara sâhip Finike Hisarı⁴'nın bugün yalnız İç-Hisarı ayakda kalabilmiş, etrafı ise binalarla çevrilmiştir (bk. Resim I.).

Evliya Çelebi'ye göre, bir mustalah tepe üzerine yerleşmiş beş köşeli küçük bir kale olan İç-Hisarın içinde bir câmi olup, denize nâzır demir kapısı ucunda, deniz içinde, topları ile dört tarafını muhafaza eden bir mendirek kulesi vardı; Hisar içinde ayrıca buğday anbarları, dizdarı ile neferatı için de evler bulunuyordu⁵.

(ii) Bodrum Kalesi.

Finike'ye bağlı Zengider'de bulunan kalenin bugün yalnız surlarının bir kısmı ayakdadır (Resim II.). Güneyinde antik çağa ait bir tapınağın kalıntıları bulunmaktadır.

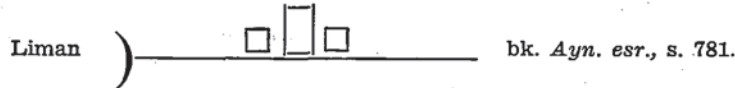
(iii) Kırkgöz Kemer.

Finike-Kumluca arasında bulunan Kırkgöz Kemerinin ilk gözü, yâni yuvarlak kemeri'nin altından Alakır çayı akmakta, diğerleri tarlalar içinde bulunmaktadır (bk. Resim III.)⁶.

2 Bk. Evliya Çelebi, IX, 276. 1890 senesi Finike'si için bk. V. Cuinet, *La Turquie d'Asie*, I, 865.

3 Bk. Piri Reis, *ayn. esr.*, s. 779. Bu liman hak. bk. W. Tomaschek, *Zur historischen Topographie von Kleinasien im Mittelalter*, Wien, 1891, s. 49 v.d.

4 XVI. y.y. başlarında harap bir halde olduğu bilinen kaleyi (bk. Piri Reis, s. 779), Piri Reis şu şekilde belirtir :

bk. *Ayn. esr.*, s. 781.

5 IX, 276.

6 Bu köprü hakkında son çıkan *Türk Taş Köprüleri* (nşr. C. Çulpan, Ankara, 1975, s. 240) adlı eserde, isim zikredilmekle beraber, hiç bir bilgi verilmemektedir.

II. Elmalı.

Teke yöresinin önemli bir ticaret merkezi olan Elmalı, bu yörenin orta kesimindeki Elmalı Dağı'nın güney eteklerinde kurulmuş bir kasaba olup, Finike'den, Kaş'dan ve Fethiye'den gelen yolların düğümlendiği bir yerdir ve Korkuteli'nden geçen bir yolla Antalya'ya bağlanır.

Osmanlı devrinde Teke Paşası'nın merkezi olup kalesi bulunmadığı bilinen Elmalı, Evliya Çelebi zamanında (1671), Ketenci Ömer Paşa Câmisi (inşası : H. 1016 = M. 1607) başda olmak üzere, Şeyh Yusuf Efendi, Ümmî Sinan Efendi ve Yeni câmilerini, 32 mescid, 4 medrese, bir imâret ve 5 hamamı kapsıyordu; ayrıca 40 mahallesi⁷, 300 dükkânı, 70 değirmen ile içleri kıymetli mallarla dolu üç hanı bulunmakta idi⁸.

(i) Teke köyü.

Biz, özellikle, güneyde, Elmalı'ya bağlı Teke (veya: Tekke) Köyü'nde bulunan ve Teke-oğulları zamanında büyük bir şöhrete ulaşmış Abdal Musa'nın bugün bir ziyâret yeri olan zâviye ve türbesi ile meşgul olduk.

(ii) Abdal Musa Türbesi.

Kırşehir'deki Meydan Evi'nden sonra Bektaşîliğin önemli merkezlerinden biri sayılan bu türbede (bk. Resim IV.), Abdal Musa'nın parmaklıklı ve kitâbeli sandukası (bk. Resim V), kitâbeli teberler (bk. Resim VI), Hz. Ali ile 12 dilimli Bektaşî Sikkesi (= Tâc-ı Hayderî'nin resmedildiği levhalar (bk. Resim VII) bulunmakta, bahçesinde ise türbe post-nişinlerinin mezar taşları (bk. Resim VIII) yer almaktadır.

Abdal Musa Türbesi'nin giriş kapısı üzerinde bulunan bir kitâbe, tekke içinde yatanların adlarını zikretmektedir. Sonradan konulduğu anlaşılan bu kitâbede, Abdal Musa'nın babası: Hasan Gâzî, annesi: Ümmü Gülsüm, kızkardeşi: Zeynep, müridi: Kaygusuz Abdal ve üç dervişinin adları kayıtlıdır.

(iii) Budala Sultan Türbesi.

Abdal Musa Türbesi karşısında bulunan ufak tepedeki türbede yatan Budala Sultan (bk. Resim IX), bu Bektaşî dervişinin müridi olarak kabul edilmektedir.

⁷ XVI. y.y. başlarına ait *Teke Livası Defteri*'nde, nefis-i Elmalı'da 21 mahalle zikredilmektedir, bk. s. 62, not. 45.

⁸ IX, 279 v.d.

(iv) Abdal Musa hakkında kısa bir araştırma.

Abdal Musa'nın nereden geldiği kat'î olarak bilinmemektedir. Umûmiyetle Ahmed Yesevî fukara (= abdal)smdan ve Hacı Bektaş-ı Veli müridlerinden Babaî bir derviş olduğu iddia edilen Abdal Musa, en kuvvetli ihtimale göre, Geyikli Baba'nın da geldiği Hoy Kasabası'ndan Anadolu'ya gelerek, Geyikli Baba⁹ ile birlikte Bursa'nın fethinde hazır bulunmuş¹⁰, sonra da eski Türk an'anesinin kuvvetle hâkim olduğu Teke bölgesine gitmiştir¹¹. Âşık Paşa-Zâde, Bektaşîlerin başlarına giydikleri tacı, Abdal Musa'nın Yeniçerilerden alarak giydiğini, bunun da Bektaşî tacının esası olduğunu iddia eder¹².

Abdal Musa'nın müridleri arasında Anadolu ve Mısır'da büyük bir şöhret kazanan ilk büyük Bektaşî şairi Kaygusuz Abdal (asıl adı : Gaybî) da bu bir eser münasebetiyle, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt II, s. 303-380 bulunmaktadır. Nitekim, Kaygusuz Abdal, Bektaşîler arasınra okunan bir manzumesinde bunu açıkca belirtir :

*Hastalar gelür derman isteyü
Sağlar gelür pîrim Abdal Mûsâ'ya*

.....
*Ak pınarın yeşil güllü suları
Çağlar gelür pîrim Abdal Mûsâ'ya*¹³

9 Şeyyat Hamza kabilinden maniler yazmakla beraber, Melâmiyye akidelerine bağlı Hoşlu Geyikli Baba, Orhan Bey'in de hürmetine mazhar olmuş idi. Yunus Emre'nin :

*Geyiklünün ol Hasan söz ayıtmış kendüden
Kudret dilidür söyler kendünün söz nesidür*

beyti ile tenkit ettiği Geyikli Baba (bk. *Divân*, nşr. 1943, s. 299) hak. bk. Şehabettin Tekindağ, *Belleten*, 117 (1966), s. 77, not. 68.

10 Bu yüzden Osmanlı müellifleri, Abdal Musa'nın Bursa'da gömülü olduğunu zannetmişlerdir, msl. bk. Âşık Paşa-Zâde, *Tevârih-i âl-i Osman*, İstanbul, 1332, s. 205; Taşköpri-Zâde, *Şekayik*, trc. Mecdî, s. 33; Evliya Çelebî, II, 46. Abdal Musa ile Geyikli Baba hak. bk. F.W. Hasluck, *Christianity and Islam under the Sultans*, Oxford, 1929, I, 290.

11 Öte yandan Denizli (=Lâdik)de bulunan H. 811=M. 1408 tarihli bir kitâbede eş-Şeyh Mustafa Abdal Musa ismine tesadüf edilmesi (bk. İ.H. Uzunçarşılı, *Kitâbeler*, II, 206), Sayın M.F. Köprülü tarafından yanlış tefsir edilmiş görünmektedir, bk. *Mısır'da Bektaşîlik*, TM, VI, 18.

12 Bk. *ayn. esr.*, s. 205.

13 Kaygusuz Abdal'm Kahire'de Kasru'l-ayn'da kurduğu Tekke, Bektaşîlerin dört halife makamlarından biridir, bk. M.F. Köprülü, *İlk Mutasavvifler*,

*Menâkıb-nâmeler*de kayıtlı olup, bugün bile türbesini ziyaret edenlerin tekrar ettikleri bir rivayete göre, geyik biçimine girerek, Alâiyye (= Alanya) beyi'nin oğlu Kaygusuz Abdal'ı da peşine takan Abdal Musa, bu beyin ricası üzerine Teke Beyi tarafından yakalanmak istendi ise de, müridleri ile birlikte semâ ede ede ateşe atlamış ve ateşi söndürmüştür ki, bunun üzerine, Alâiyye Beyi, oğlunun Abdal Musa yanında kalmasını kabul etmiştir.

Abdal Musa hakkında, başda Kaygusuz Abdal olmak üzere, Bektaşî şairleri nefesler yazmışlardır. Özellikle, Hüseyin'in «*Abdal Musa Sultan gazaba geldi*» mısraı ile başlayan nefesi meşhurdur¹⁴.

(v) Abdal Musa Türbesi'nin yeri meselesi.

XV. y.y. a ait *Teke Vilâyeti Vakıfları Defteri*'nde¹⁵, hattâ XVII. y.y. la ilgili seyahatnâmelerde¹⁶, Abdal Musa'nın türbesi olarak Finike'nin 6 Klm. batısındaki dergâh gösterilmektedir ki, bu dergâh, sonradan Abdal Musa'nın aşçıbaşı olan Kâfi Baba'ya nisbet edilmiştir¹⁷. Halbuki, XVII. y.y. dan sonra Abdal Musa an'anesinin çok sıkı bir şekilde bu bölgede teşekkülünden sonra, Tekke Köyü'nde bulunan Türbe ve Zâviye, Bektaşîliğin önemli merkezlerinden biri olarak kabul edilmiştir. Bu bakımdan, Menteşe Sancağı'ndan sonra Yuvalı Karyesi'ni, sonra da «*ziyâret-i mahrem-i esrâr ve mukaddime-i ebrâr fukarây-ı âl-ı abâ Hazret-i Musa Baba*» başlığı ile Abdal Musa'nın âsitânesi hakkında geniş bilgi veren Evliya Çelebi'nin, âsitâne ve içinde bulunan eşya hususunda verdiği bilgiler (bk. Belge), resimlerini verip ziyaret ettiğimiz Tekke Köyü Abdal Musa Türbesi için olmalıdır. Zirâ, Evliya Çelebi, Finike civarında bulunan diğer bir Abdal Musa Türbesi'nden de kısaca bahsetmiş¹⁸, bu suretle de pek çok kimseyi şaşırtmıştır.

Ankara, 1966, s. 291, not. 5. Krs. F.W. Hasluck, *ayn. esr.*, I, 290 v.d. Kaygusuz Abdal'ın Mısır'daki faaliyeti hak. bk. M.F. Köprülü, *Mısır'da Bektaşîlik*, TM, VI, 15 v.d. Umumiyetle Kaygusuz Abdal hak. bk. R. Tschudi, *Die Bekehrung des Kaighusuz. Aus einertürkischen Heiligenvita S.A. V.*, Bd. 47 (1951), s. 203 v.d., Muhtar Yahya Dağlı, *Kaygusuz Abdal*, İstanbul, 1939; V. Lütü Salcı, *Kaygusuz Abdal hakkında etütler*, *Türk Folk. Araş.*, I, İstanbul, 1949-50; A. Göl-pınarlı, *Kaygusuz Abdal-Hatâyî-Kul Himmet*, İstanbul, 1953.

14 Bk. M.F. Köprülü, *İlk Mutasavvifler*, s. 38, not. 46.

15 Ngr. A. Refik, *TTEM*, sene: 14, nr. 2 (79), s. 73.

16 Msl. Bk. Evliya Çelebi, IX, 276.

17 1884 de yalnız iki dervişin bulunduğu bu dergâh hak. bk. F.W. Hasluck, *Bektaşîlik Tetkikleri*, trc. R. Hulusî, İstanbul, 1928, s. 10. Krs. Fikri, *Antalya*, III, 30 v.d., Onat, *Antalya*, s. 106.

18 IX, 276.

BELGE

«Ziyareti mahremi esrar ve mukaddemi ebrar fukarayı âli abâ
hazreti Abdal Musa Baba :

قدس سره المز in evsafın beyan ider Bir kerre gûhu bâlânın dameninde yüz evli bir camili ve bağ ve bağçeli ve cümle tahta örtülü evlerdir Ve muaf ve müsellemler Sultanı fukara Abda Musa evkafıdır Ol âsitanein tamir terminine ve mekûlât meşrubatının ve âyende ve revendegânların hizmetine memurlardır Ve bu kariyenin kıblesi tarafında kal'a misal kerpiç divarlı ve cürmü dört bin adım bir bağı iremin ortasında âsitanei kadim bina merkadi Abdal Musa Baba bir ulu kubbei nühtak içinde medfunlardır Ve kâ(r)gir kubbesi üstü çam tahtası örtülü bir sivri kubbei âlidir Zirvei âlâsında altun alemin beş saat yerden şulesi nümayandır Ve merkadi pürenvari müşk anberi ham ile muattardır Ve sandukai şerifin canibi erbaasmda kıt'a kıt'a hüsnü hattı giranbeha kelâmı izzetler ile bezenmiştir Ve gûnagûn altun misal çırag ve mücevher gümüş ve altun kanadîler ile ve bîhad musanna âvizeler ile ârâste kılınmıştır Ve seri saadetlerinde tacı bozdoğanî ki beş terkdir Masavayı terk tecrid alâmetidir Ol kisbet üzre yeşil imameleri vardır ki ırkı tahirden olub Horasan erenlerinden Hacı Bektaşî Veli fukarasıdır Ve kubbei münevveri içi gûnagûn kıt'alar ile herbirin birer erbabı maarif âsâr idüb tahrir etmişler Ve Rum ve Arab ve Acem ve Hind ve Sindden ve Belh ve Buhara ve Semerkand ve Horasan seyyahları gelüb Alâmetlerimiz olsun deyu pelhenk ve zertdeste ve nefir ve keşkûl ve sapanı davudîler asmışlar Hakir babı muallâsı üzre celi hat ile bu beyti tahrir etdim (Beyit)

Pişvayı tariki âli aba

Merkadi pak tekeyi Musa Baba

Ve kubbenin canibi erbaası başka bir çevirme divarlı bir gül gülistanlı ve sünbül reyhanlı bağı iremdir Andan taşrası mezkûr kal'a içre müteaddid müsafirhane ve meydanları ve kılar ve matbahı keykâvüs ve fukara meydanları ve mesaciddir Ve cabeca âbı revanlar üzre çemanzar sofalar ve kasrı lâtifler ile müzeyyendir Ve her küşesi uşşakî halîçeleri ile mebsutdur Ve âlâtı a'vanın hisabın Huda bilür Ve meydanlarında nice yüz altun misal alemler ve cırag ve def ve kudüm nefir ve nakkareler ile pirastedir Ve üç yüzden mütecaviz pabürehne ve serbürehne ve çardarb ârifi billâh terk tecrid canlardır kim herbiri akı Aristodur Şeb ruz ilme ve marifetullaha meşgullerdir Ve gayet ehli sünnet velcemaat fukaralardır Ve matbahı keykâvüsünde kırk dane talâtin tennurekeş huddamları var kim herbiri rahatülervah taamlar tabh idüb âyende ve revendeye sofrayı bîmtinanda hanı beyazı mebzuldür Subhuşam ويطعمون âyetin tilâvet idüb Ya Rezzak ismine mazhardırlar Ve fukara

meydanı önünde bir çemenzar meydanda cereyan iden aynın iki canibinde gûnagûn beyti (bîdi) sernigûn ve çınar ve kavak ile bir müzeyyen bir çemenzar mekânı dervişandır Ve anda bir namazgâh köşkü var Tahta örtülü sivri kubbedir Ve altında bir âbı habat kaynak suyu vardır Musa Babanın nazargâhıdır Biemrillâh hasta içse şifa bulur Ve bu meydanın bir tarafında yirmi anbardır İçi gûnagûn mahsulât ile lebberlebdır Ve bu meydandan taşra başka bir müsafirhaneî azîm var Canibi erbaası divardır Ve bu divanhane fevkanîdir Altı iki yüz at alır ahurdur Ve bu meydana hizmet iden mihmandarlardır Zirdest canlardır Ve şeb ruz âyende ve revendenin atlı piyadesi eksik değildir İki müsafir gelse filhal mâhazar baba çorbası mukarrerrdir Ve öyle hikâyet iderler kim Musa Baba bu âsitanei inşa ideli matbahında âteş söyünmemişdir Ve Huda söndürmeyüb inkırazüddeveran müebbed ola Acib haneî bîminnetdir Ve azîm evkafdır Ve binden mütecaviz koyunu ve bin camusu ve on katar katırı ve binden mütecaviz sığırı ve yedi yüz kolanlı kısrağı ve yedi değirmeni ve bukadar bağ ve bağçe ve tarlası ve dağlarında kuyusu var Ve herbiri(bir) sahibi hayratın ihsanıdır Zira bu Anadolu vilâyeti halkı bu Sultana gayet mutekidlerdir Yirmi otuz konak yerden berrü bahirden nezarat gelür gayet ulu Sultandır Nice bin keramatı zâhir ve bâhir olmuştur Cümleden biri tekyesi önü gayet bataklık ve çamurlu yer imiş Bir nice fukaraları Canım sultanım şu âsitane önü gayet çamurludur Gelen yârân züvvârân hayli taab ve ıztırab çekerler Himmetiniz ile bir kaldırım etseniz deyu reca iderler Nola güllerim deyüb olgice cırag ve meş'aller yakub def ve kudümlelerin döğüb ve sur tabılların çalub hâlâ âsitanesine havale olan taşlı dağa tevhidî erre ile varub جبال الله عليك السلام deyüb iki rik'at nemaz kılub Ya cibâl Biemrillâh senden recam budur ki bir müsafirhane yaptım Gönüller kâ'besi yapmak için Anın kaldırımı yokdur Ecdadı izamımız seyyidülkevneyn aşkına Ve on iki bin taş isterim ki herbiri at ve katır gövdesi gibi ola Gelüb tarikı Muhammedî üzre selâma duralar deyu bir gülbangi Muhammedî çeküb ve cümle huzzarı abdalân Allah deyüb el yüze sürülünce عظم الله ol an bir saika ve ra'd ve berk kopar kim bazı fukaraların zehresi çak olub cümle çırağlar söñüb bir reyhi sarsar zemini sarsub taşı ve toprağı savurub Musa Baba cümle fukaraların birbirin elele virüb Güzeller duanız kabul Gelün tarikı Muhammede girin Görün Nice kaldırım döşenmiştir deyüb alessabah âsitaneîden taşra çıkub görseler kim muradı şerifleri olan mahalde hâlâ üç bin adım tuli sun'u Huda bir kaldırımdır kim im'anı nazar ile nigeran eylesen çeşmi ibret hayrelenir Makduru beşer değildir Öyle hemvare taşlardır kim herbiri üstadı hakkâk elinde inhikâk olunmuş musaykal ve mücellâ taşlardır Ve öyle terkiib ile dizilüb zeyn olmuştur kim gûya bir radeî hattatdır Gö-

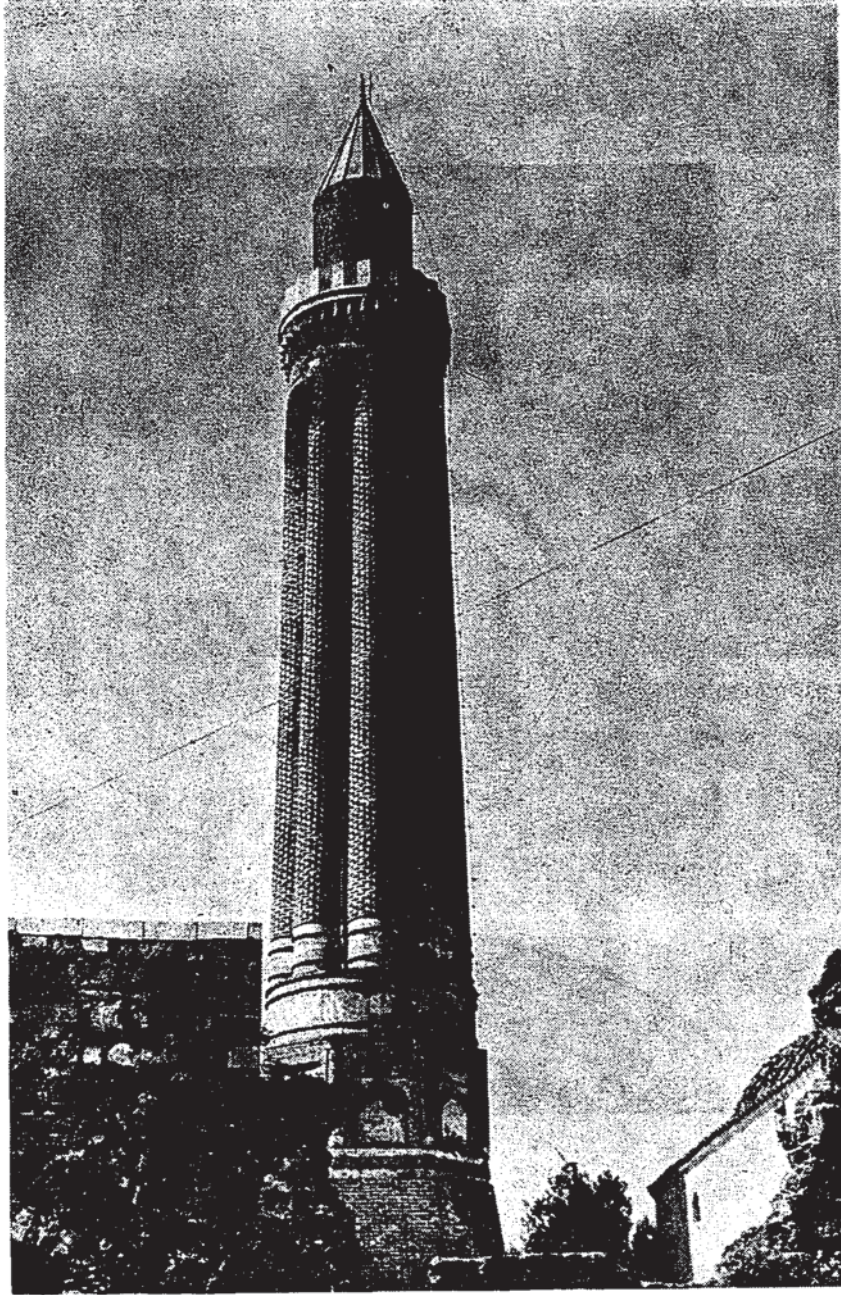
ren seyyahana hafi değildir Bunun emsali nice keramatları tevarihâtlarda ve menakıblarda masturdur Himmetleri hazır ola Andan kıbliye altı saat taşlıklı yerler ile ubur iderek

Kariyei Sevündik Dede :

Abdal Musal hazretlerinin halifelerinden bir sultan anda medfundur Birkaç fukaraları vardır Andan yine kıbliye yedi saat mahsullü kuralar içre ubur iderek ve iki canibi sengistan cibali seramedler temaşa iderek

Evsafı Kal'ai Finike :

Matekaddem Cineviz keferesi binasıdır Sene tarihinde Teke Bay Oğlu Ahmed Bay feth idüb Âli Osmandan Urhan Gazi suruna bin teke keçi ile ve bu Finike kal'asının miftahların saçı hedaya virdiğiçün Teke bağı olasin de-yu nutk etmişler Anınçün tekeleri çokdur Ve Teke vilâyeti deyu andan kalmışdır Mezkûr Finike kal'ası Teke eyaletinde paşa hassıdır Sübaşısı vardır Ve yüz elli akçe kazadır Serdarı ve dizdarı ve yetmiş neferatı ve gümrük emaneti vardır Kal'a kulları ulûfelerin gümrük emininden alırlar Amma ket-hüdayeri ve nakibi ve şeyhülislâmı Elmalı şehrindedir Lebi deryada bir derbendi canlerderdir Ve Mısır iskelesi olmak ile her sene vâfir gemiler gelüb gümrük alınır Ve kal'ası bir musattah püşte üzre şekli muhammes bir şeddadî bina bir küçük kal'adır Cürmü malûmum değildir İçinde Bir camii ve dizdarı ve neferat evleri ve buğday anbarları vardır nazır bir demir kapısı var Ve binası ucunda derya içinde bir metîn mendîrek külesi var Toplar ile canibi erbaasm muhafaza ider Bu küle sonra bina olunmak ile başka neferatı ve dizdarı var Ve bunun kal'a dibinde bir varuşu vardır Cümle toprak örtülü üç yüz hanedir Ve mahalle mihrabdır Cümleden çarsu içinde Camii cemaati kesireye malikdir Ve hanı ve hamamı ve cümle dükkândır Ve serapa bu şehrin canibi selâsı limon ve turunc ve bağ ve bağçedir Hattâ yüz limon turunc bir akçiye beyi olunur Ve buna karib kasabasinda Abdal Musa Sultanın bir âsitanesi vardır. Bu dahi limon, turunc ve enar ve incir hıyabanı içinde erdi bihiştten nişan virir bir iremi zatülîmaddır Amma evkafı olmamak ile fukarası azdır Amma yine kırk elli fukara eksik değildir Bunun bağçesi içinde Nazar Dede medfundur Andan şarka kazai Eğirdir Finike ile müşa bir kazadır yolları sarp ve vacibüsseyir bir şehri olmamak ile ol semte azimet etmiyüb şark canibine altı saat sarb çengelistan yollar ve beller aşub»¹⁹.

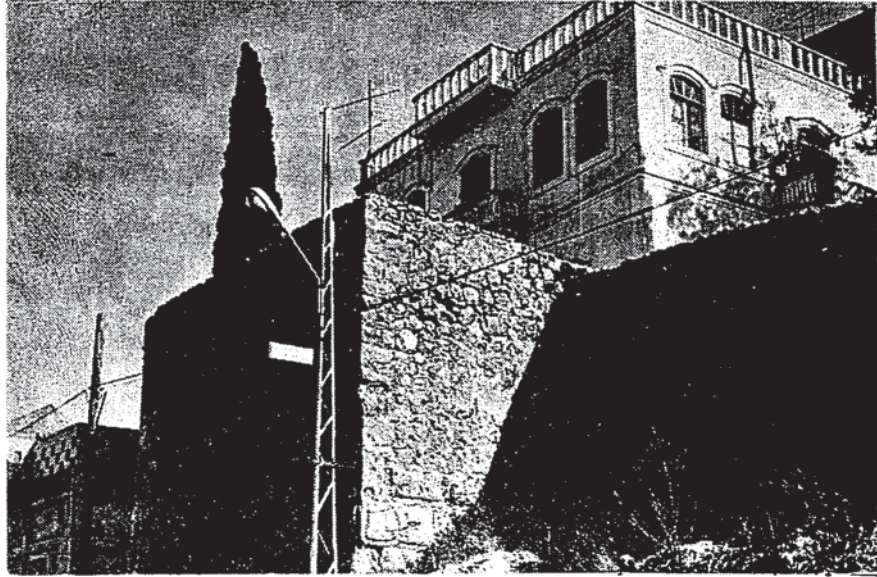
Antalya'da Yivli Minare.

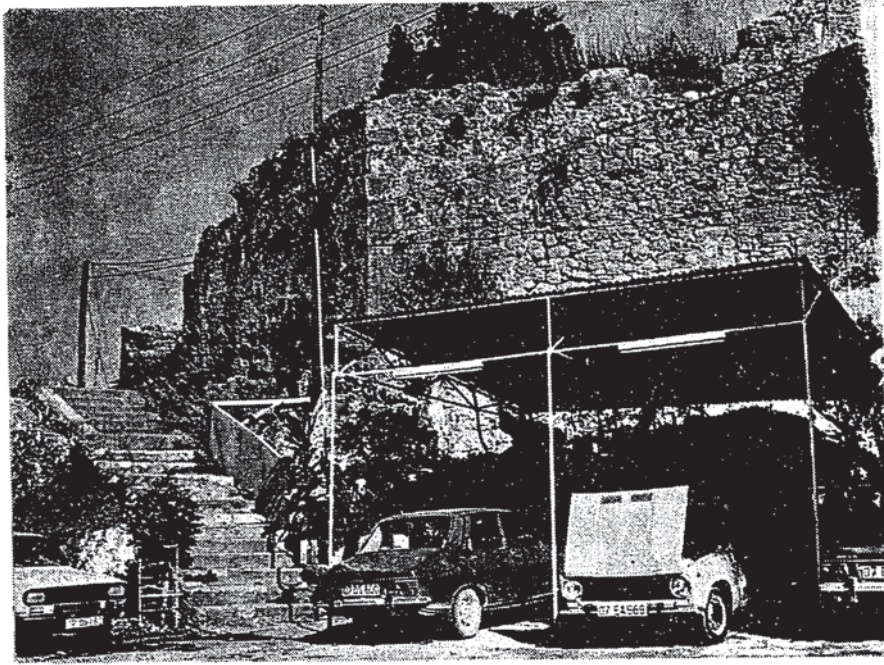
Yivli Minâre kitâbesi.

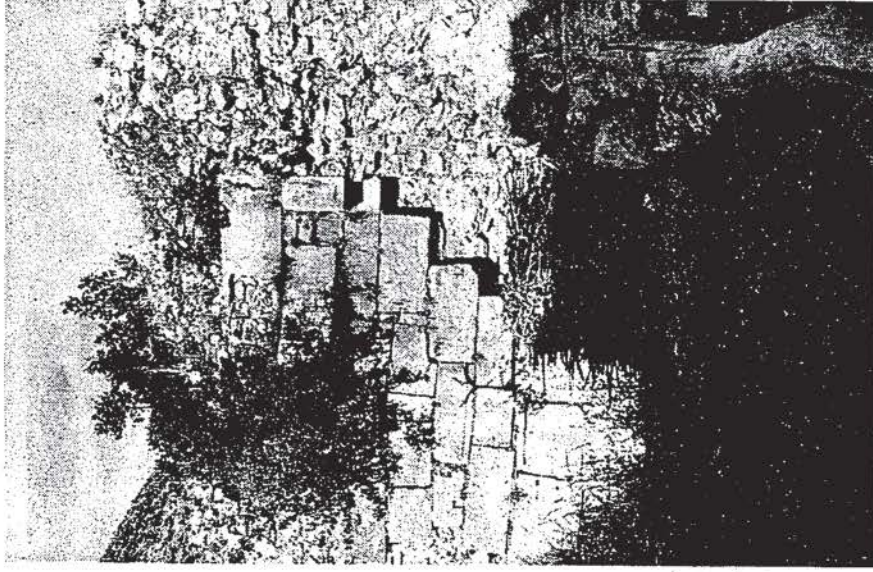
Resim I. FİNİKE Kalesi İç-Hisarı'nın görünüşü (20. VII. 1976 günü çekilmiştir).

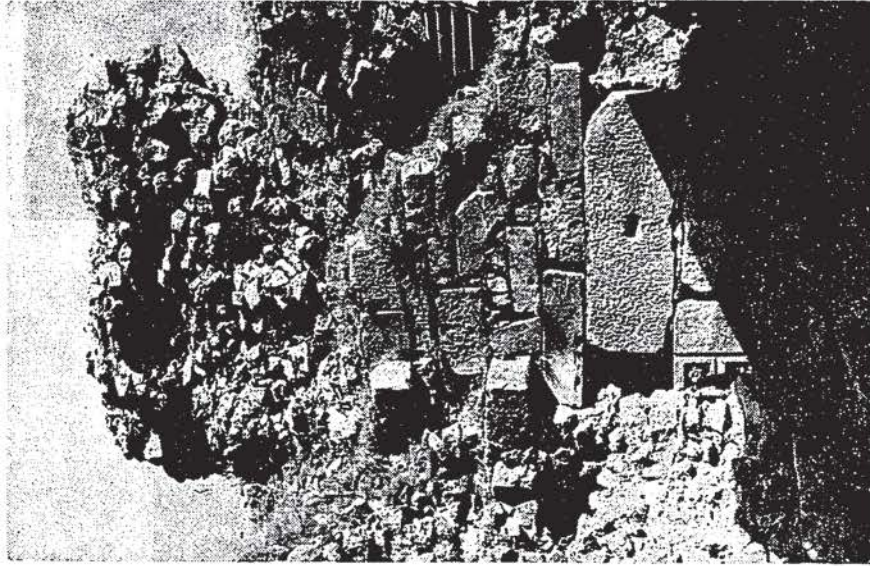
Resim I. FİNİKE Kalesi İç-Hisar'ından ayrı bir görünüş.

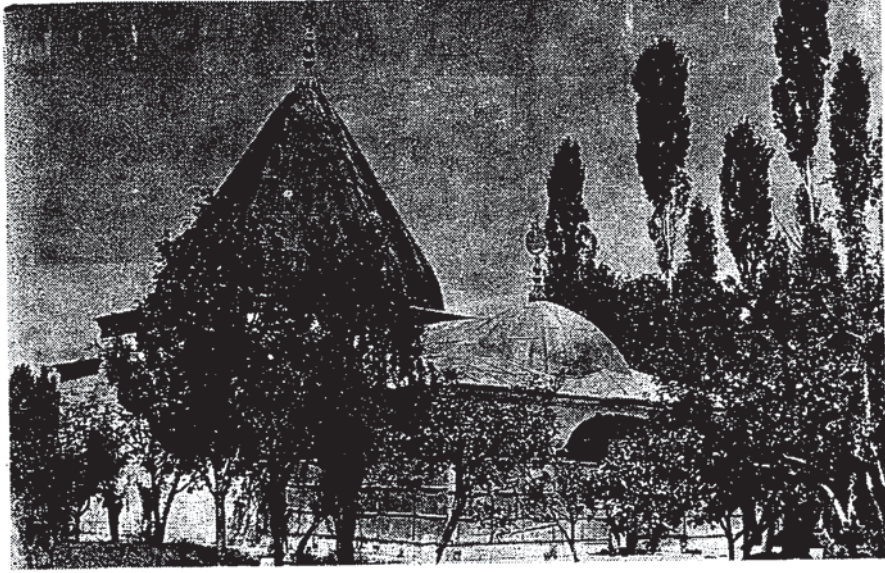
Resim I. Finike kalesi İç-Hisarı'ndan bir başka görünüş.

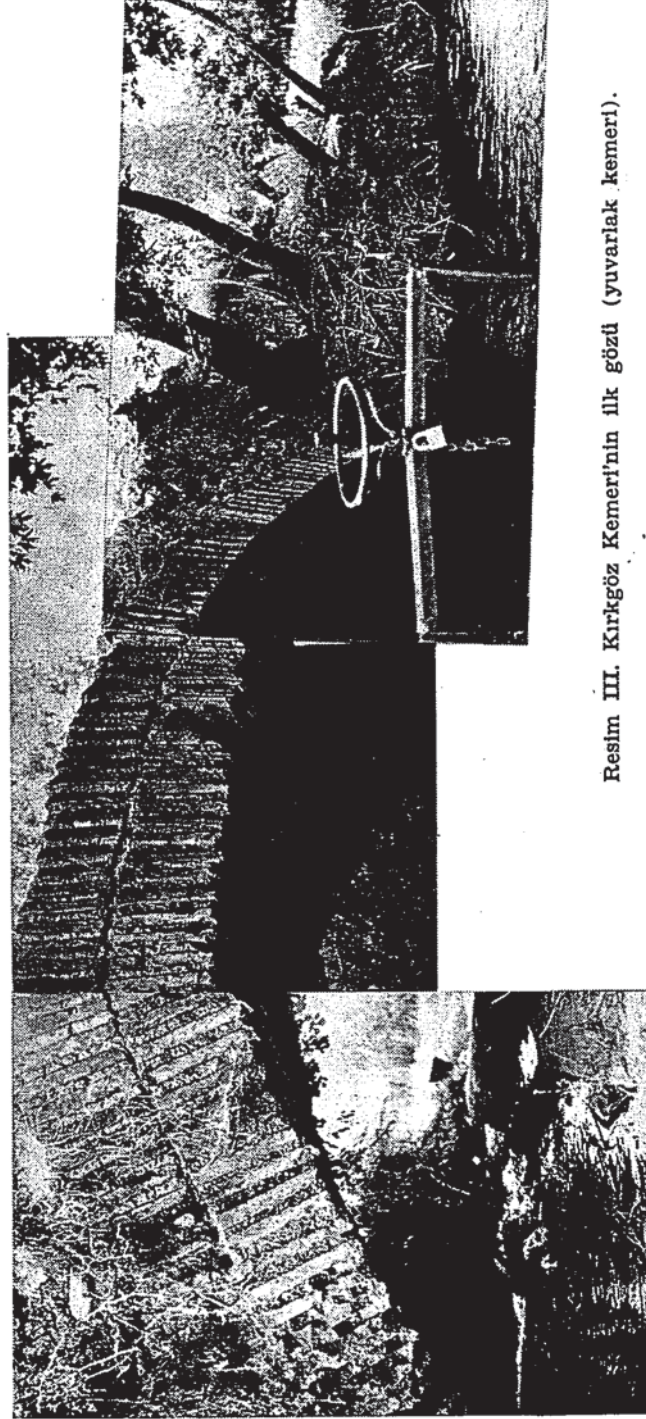
Resim II. Bodrum kalesi surlarından bir kısım.

Resim II. Bodrum kalesi surları.

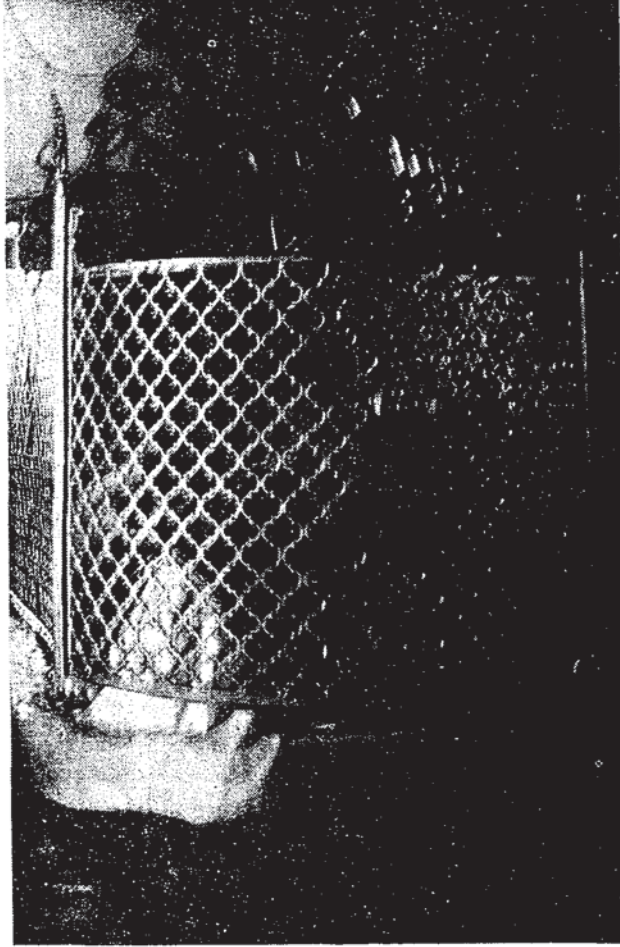
Resim IV. Abdal Musa Türbesi'nin bir görünüşü.

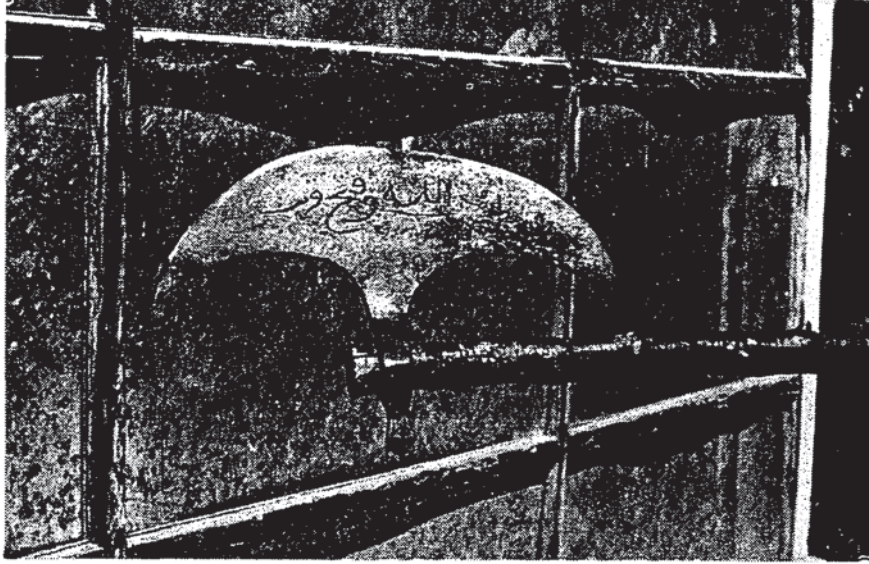
Resim III. Kırkgöz Kemerinin ilk gözü (yuvarlak kemer).

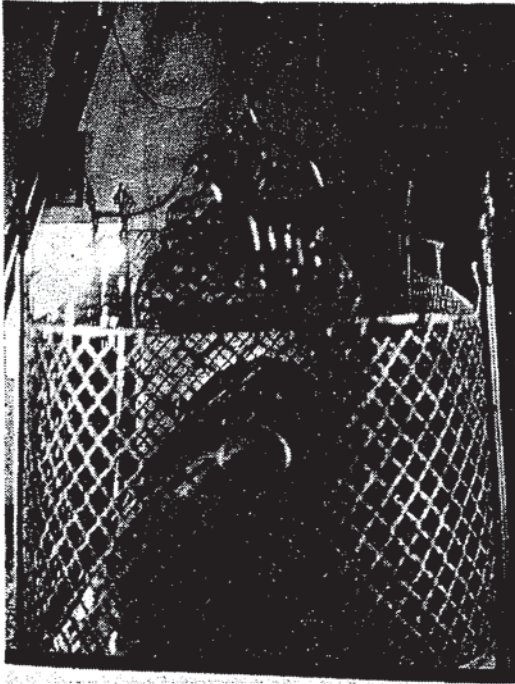
Resim V. Abdal Musa Sandukasının ön parmaklığı.

Resim V. Abdal Musa'nın Sandukası etrafındaki parmaklık.

Resim VI. Abdal Musa Türbesi'nde bulunan kitâbeli teber (=balta).

Resim V. Abdal Musa Sandukasının arka parmaklığı.

Resim VI. Abdal Musa Türbesi'nde bulunan kitâbeli teber (= balta).

Resim VII. Abdal Musa Türbesi'nde bulunan
bir levha.

Resim VIII. Abdal Musa Türbesi post-nişinlerinden Seyyid İbrahim Dede'nin mezar taşı, sene : H. 1237 (M. 1822).

Resim IX. Budala Sultan Türbesi.

Resim IX. Budala Sultan'ın Türbesi içinde bulunan Sandukası.

Resim VIII. Diğer bir post-nişinin kabir taşı.

Kâfi Baba Dergâhı post-nişinlerinden Hasan Baba'nın kabir taşı. (Resimler A. Koloğlu tarafından çekilmiştir).